

ROKASGRĀMATA TIESU TULKIEM

Rokasgrāmata sagatavota ar Eiropas Komisijas īpašās programmas „Krimināltiesības” finansiālu atbalstu projekta „Kriminālprocesā iesaistīto tiesu tulku kapacitātes celšana un to aktivitāšu nodrošināšana” ietvaros. Projektu īsteno Valsts valodas centrs sadarbībā ar Latvijas Republikas Tieslietu ministriju un Tiesu administrāciju. Publikācijā atspoguļots autoru viedoklis. Eiropas Komisija neatbild par publikācijā iekļauto informāciju.

Autori:

Adrija Kasakovska, Lāsma Drozde,
Jekaterina Čerņenko, Roberts Putnis

Literārā redaktore: Ilze Lāce

Dizains: SIA Andimar

© Valsts valodas centrs, 2014

© Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2014

PROJEKTU FINANSĒ
EIROPAS SAVIENĪBA

Tieslietu ministrija

Tiesu administrācija

Valsts valodas
centrs

LATVIJAS TIESNEŠU
MĀCĪBU CENTRS

IEVADVĀRDU VIETĀ

Pēdējo divdesmit piecu gadu laikā Latvijā būtiski pieaugusi tulkošanas nozīme un apjoms, veidojušās studiju programmas un daudzi pētījumi. Turklāt augstskolu mācībspēku un nozares praktiķu interese pārvirzījies no daiļliteratūras vai, retumis, populārzinātniskiem rakstiem uz juridisko un lietišķo tekstu tulkošanu. Tieši par šo tulkojumu tapšanas gaitā vērojamām problēmām un tulkošanas metodiku visbiežāk diskutēts daudzās konferencēs un darba semināros. To lielā mērā sekmēja Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai, kas rosināja par *acquis communautaire* tulkošanu procesu atbildīgo iestādi, Tulkošanas un terminoloģijas centru (TTC), apkopot savu pieredzi un 2000. gadā publicēt pirmo tulkošanas praktiskiem aspektiem veltīto darbu latviešu valodā („Eiropas Savienības tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmata. EN → LV”). Rokasgrāmatas atjauninātā versija tapa 2006. gadā un tā ar grozījumiem un papildinājumiem joprojām brīvi pieejama Valsts valodas centra (kopš 2009. gada – TTC tiesību un funkciju pārņēmēja) mājaslapā.

Tomēr ar to nebija nodrošinātas visu tulkotāju vajadzības, jo līdz šim neliela, bet mūsu sabiedrībā nozīmīga tulkošanas profesionāļu daļa – tiesu sistēmā strādājošie tulki nebija guvuši vajadzīgo atbalstu. Tādēļ 2012. gada sākumā, uzsākot Eiropas Komisijas speciālās programmas „Krimināltiesības” ietvaros projekta pieteikuma saturiskās puses plānošanu, tika nolemts nodrošināt gan tehnoloģisko atbalstu, gan tālākizglītības un profesionālās pilnveides iespējas dažādu līmeņu tiesās strādājošiem tulkiem un tulkotājiem.

Valsts valodas centra īstenotajā projektā „Kriminālprocesā iesaistīto tiesu tulku kapacitātes celšana un to aktivitāšu nodrošināšana” ar tulku tālākizglītību saistīto komponenti īstenoja Latvijas Tiesnešu mācību centrs, kurš ne vien organizēja tālākizglītības seminārus, bet kopā ar nozares praktiķiem izstrādāja īpašu rokasgrāmatu. Tajā sīkāk pārrunāta tiesu tulka un tulkotāja darba specifika un viņu darbības tiesiskais ietvars, kā arī labās prakses vadlīnijas. Tāpat īsumā atgādināti tulkošanas pamati, neizslēdzot, ka par šiem jautājumiem iespējams gūt plašāku informāciju arī citur.

Tagad šis darbs ir pabeigts un nodots visprasīgākajam un zinošākajam, proti, nozares speciālistiem. Novēlu, lai tas gūtu atzinību pie lasītājiem un piedzīvotu atkārtotus izdevumus, kuros tiktu iekļauti lietišķi aizrādījumi un precizējumi. Jo esmu pārliecināts, ka gan tiesu tulkošanas teorija, gan prakse Latvijā turpinās attīstīties un nostiprināties.

SATURS

I. TIESAS TULKA UN TULKOTĀJA LOMA UN ĒTIKA	6
TIESAS TULKA LOMA	6
TULKA HIPOKRĀTA ZVĒRESTS	8
PROFESIONĀLĀS ĒTIKAS PRINCIPI	8
KOMPETENCE UN ZINĀŠANAS	8
PILNĪGS UN PAREIZS TULKOJUMS	9
NEITRALITĀTE UN OBJEKTIVITĀTE	11
INTEREŠU KONFLIKTA NOVĒRŠANA	12
AIZLIEGUMS GŪT PERSONISKU LABUMU	13
KONFIDENCIALITĀTE	13
PROFESIONĀLĀS REPUTĀCIJAS AIZSARDZĪBA, KOLEĢIALITĀTE UN SOLIDARITĀTE	14
II. TIESAS TULKA UN TULKOTĀJA DARBA NORMATĪVAIS REGULĒJUMS	15
STARPTAUTISKIE TIESĪBU AKTI	15
NACIONĀLIE TIESĪBU AKTI	17
III. TIESU TULKU UN TULKOTĀJU LABĀS PRAKSES VADLĪNJAS	22
MUTISKĀ TULKOŠANA TIESĀ	22
GATAVOŠANĀS	22
DARBA ORGANIZĀCIJA UN SADARBĪBA	23
KVALITĀTE UN ATBILDĪBA	24
IV. DARBA GAITU UZSĀKŠANA TIESĀ	24
V. TULKOŠANAS PAMATI	26
NOZARĒ IZMANTOJAMĀ TERMINOLOĢIJA	27
TULKS VAI TULKOTĀJS	28
TIESAS TULKA DARBA PIENĀKUMI UN TIESĪBAS	28
RAKSTISKĀS TULKOŠANAS PAMATPRINCIPI	29
TULKOŠANAS PIEEJAS	30

VALODAS STILI	31
EKVIVALENCE	31
GRŪTĪBAS	32
TULKOŠANAS METODES	33
TULKOTĀJA PIEZĪMES	34
TULKOŠANAS PROCESS	34
RAKSTISKĀ TULKOJUMA KVALITĀTE	36
ĪPAŠVĀRDU ATVEIDE	39
ELEKTRONISKIE TULKOŠANAS RĪKI UN TO VEIDI	39
MUTISKĀS TULKOŠANAS PAMATPRINCIPI	40
MUTISKĀS TULKOŠANAS VEIDI	42
MUTISKĀS TULKOŠANAS PROCESS	43
KVALITĀTE	44
VI. TULKU DARBA NOZĪMĪGUMS UN STUDIJU IESPĒJAS LATVIJĀ	46

I. TIESAS TULKA UN TULKOTĀJA LOMA UN ĒTIKA

TIESAS TULKA LOMA

Reti kurā profesijā ētiskas dilemmas ir tik tieša ikdienas darba daļa, kā tas ir tiesas tulka un tulkotāja profesijā. Tikai ļoti vienkāršots skatījums uz šo profesiju ļauj domāt, ka pilnīgi pietiktu ar vismaz divu valodu labu pārzināšanu, lai tulks spētu pilnvērtīgi pildīt savas funkcijas. Kādas ir šī funkcijas? Viens no svarīgākajiem tulka darba uzdevumiem ir nodrošināt **saziņu** tiesas procesā. Pietiek jau ar privātās dzīves pieredzi, lai apzinātos, ka saziņa – bez starpnieka un vienā valodā – divu vistuvāko cilvēku starpā ir pakļauta pārpratumiem un riskam. Katram ir šāda personiska pārpratumu un nesaprašanās pieredze situācijās, kad šķietami saziņas problēmām nevajadzētu būt bijis. Jo komplicētāka ir darbības joma, kurā jānodrošina saziņa, jo daudz vairāk tā pakļauta konflikta iespējamībai. Kā piemēru var minēt attiecības ar kolēģiem, klientiem, darījumu partneriem.

Tiesas tulka ikdiena ir darbošanās vienā no sarežģītākajām komunikatīvo attiecību vidēm mūsdienu sabiedrībā. Tas ir tiesas process, kas pēc savas būtības visbiežāk ir ilgas, konfliktējošas formalizētas komunikācijas rezultāts. Tiesā kā reti kur citur sociālajās attiecībās interešu un pozīciju sadursme ir ikdiena un faktiskais darba priekšmets.

Šī konflikta laukuma centrā ir tiesas tulks, kura uzdevums ir būt vidutājam tiesas procesā, nodrošinot pušu vai iesaistīto personu savstarpējo saziņu. No

vienas puses, tiesa sagaida būtisku formālu tiesisku kritēriju izpildi, kuri detalizēti aplūkoti šajā rokasgrāmatā. Taču arī tiesnešiem, prokuroriem un advokātiem var būt dažādi garastāvokļi, attieksmes un saskarsmes stils. Savukārt apsūdzētais vai kāda no procesa pusēm nereti no tulka sagaida īpašu savas pozīcijas izpratni un empātiju, jo tulks taču ir vienīgais cilvēks, kas „pieejams” saprotamā valodā. Šī dinamiskā konfliktu vide tulkam uzliek ārkārtīgi lielu ētisku slodzi acumirkļi pieņemt lēmumus par daudzšķautņainām ētiskām dilemmām, vienlaikus ievērojot savas profesijas uzdevumus, kvalitātes standartus un juridiski formālos kritērijus.

Tulks nav un nevar būt automātiskās tulkošanas rīks, lai gan nereti gan tiesā, gan plašākā sabiedrībā šī profesija tieši tā tiek uztverta. Pat profesionālam tulkam nav vienlīdz veiksmīgu darbadienu, un viņa darba augļu kvalitāte var būtiski atšķirties atkarībā no viņa fiziskās pašsajūtas. Bet tulkam kā jebkuram cilvēkam var būt arī sava attieksme un viedoklis par tiesas procesā notiekošo. Tas ir saprotami un leģitīmi, bet pilnīgi noteikti palielina ētiskās izšķiršanās slodzi tulka darbā. Tiesas tulka darba ikdienas pienākums ir pārtulkot tēzes un pozīcijas, kas var būt pilnīgi pretējas viņa personiskajam viedoklim vai pat novest līdz sirdsapziņas konfliktam. Vienlaikus tulkam katrā situācijā vienmēr saglabājas sava radošā darba telpa, kas nepakļaujas citu procesa dalībnieku kontrolei vai abstraktiem kvalitātes kritērijiem. Tulks labāk par citiem procesa dalībniekiem izprot sacītā starpkulturālo kontekstu, kultūras definēto semantisko starptoni vai kultūras fona noteiktus

lingvistiskus konfliktus. Ar šīm zināšanām un tulkošanas valodu kompetenci tulks katrā tiesas procesā atrodas varas pozīcijā, kas pārsniedz visu citu procesa dalībnieku saziņas spējas. Ļaunākajā gadījumā tiesas tulka apzinātas vai nejaušas kļūdas dēļ process var pilnībā izgāzties.

Iepriekš raksturotajā konfliktu vidē tulka darbības veiksmes pamatā ir sava darba un pienākumu apzināšanās un ētisko lēmumu pieņemšana attiecīgo profesionālo uzdevumu gaismā. Blakus saziņas nodrošināšanai tiesā vēl viens svarīgs tiesas tulka darba uzdevums ir piedalīties tiesību nodrošināšanā. Tiesas tulks ar savu darbu piedalās konstitucionālās kārtības nodrošināšanā valstī. Šai līdzdalībai var būt gan cilvēktiesību vai pamattiesību īstenošanas perspektīva, gan šauri procesuāls rakurss. Tomēr tiesas tulks atrodas specifiskā (pozitīvi vērtējamā) varas pozīcijā – vispārējie tiesību principi bez tulka līdzdalības un pietiekami kvalitatīva pienesuma nav īstenojami. Tiesas tulka profesionālā funkcija tiesiskuma nodrošināšanā ir tāda pati kā tiesnesim, advokātam, prokuroram vai jebkuram citam tiesu sistēmas pārstāvim. Bez kvalitatīva tulkojuma kvalitatīva tiesību normu īstenošana valstī nav iespējama.

Apkopojot iepriekš minētās atziņas par tiesas tulka lomu un funkcijām, ir jāsecina, ka tiesas tulkam ir ļoti specifiska loma tiesu sistēmā. Šo lomu būtiski ietekmē komplicētā tiesas procesa būtība, dažādās konfliktu ietekmes, kas koncentrējas tiesas procesā, kā arī formāli augstā tiesas tulka funkcionālā nozīme tiesību īstenošanas gaitā. Tik dažādo ietekmju spektru papildina tādi subjektīvi faktori kā tiesas tulka personiskā profesionāli ētiskā pozīcija, kā arī ar tulka darbu interakcijā esošo profesiju vērtējums un skatījums uz tulka profesionālo lomu. Šis vispārējais

konteksts nostāda tiesas tulku situācijā, kurā viņam ir nepieciešama noteikta rīcības brīvības un individuālas izšķiršanās telpa, kuru nevar līdz augstākajam detalizācijas līmenim reglamentēt ar tiesību normām. No vienas puses, tiesas tulkam ir jābūt iespējai uzturēt lojalitāti tiesas dotajam tulkošanas uzdevumam, bet, no otras puses, lai nodrošinātu veiksmīgu procesa norisi, tulkam tomēr ir jābūt aktīvam tiesas procesa gaitā. Pārlika reglamentācija vai tiesas tieša iejaukšanās tulka profesionāli ētiskos lēmumos var ātri vien kļūt par traucējošu procesa tulkošanai. Tas nozīmē, ka tulkam ir jābūt pietiekamai profesionālai spējai pašam būt aktīvam ētiskās dilemmās un uzņemties atbildību par pieņemtajiem profesionāli ētiskajiem jautājumiem. Tas ir kvalifikācijas standarts, kas tradicionāli atbilst brīvo profesiju pašregulācijas ambīcijām un profesionālajai pašizpratnei.

Kā piemērots instruments atbilstoša tiesas tulka un tulkotāja profesionālās kvalitātes un standarta nodrošināšanai profesijas attīstības laikā citur pasaulē ir izveidoti tulku un tulkotāju ētikas kodeksi. Šāda tulka profesijas attīstība atbilst arī citu tipisku brīvo profesiju praksei. Tām visām kopīga ir liela neatkarība no ārējās kontroles un nepieciešamība nodrošināt sev adekvātu attīstības telpu ar pietiekami radošu brīvību profesijas tālākas attīstības nodrošināšanai. Attiecīgi tālāk ir apskatīti virkne nacionālu un starptautisku tulku un tulkotāju profesionālo asociāciju izstrādāto ētikas kodeksu vienotie profesionālās ētikas principi. Tos vienā „**tulka Hipokrāta zvērestā**” ir mēģinājis apkopot britu-somu tulkošanas zinātnes teorētiķis Endrū Čēstermens (*Andrew Chesterman*).

TULKA HIPOKRĀTA ZVĒRESTS

„SOLOS UZTICĪGI KALPOT TULKA PROFESIJAI UN CIENĪT TĀS VĒSTURI. ES IZMANTOŠU SAVAS ZINĀŠANAS, LAI, CIK VIEN IESPĒJAMS, VEICINĀTU SAZIŅU UN VIENLAIKUS MAZINĀTU VALODAS BARJERU NOTEIKTO NESAPRAŠANOS. ES AR SAVĀM ZINĀŠANĀM DALĪŠOS AR KOLĒĢIEM UN IZMANTOŠU TĀS, LAI MĀCĪTU JAUNO TULKU PAAUDZI. ES SOLOS, KA MANI TULKOJUMI NEKROPĻOS AVOTTEKSTU. ES NESTRĀDĀŠU PAR NESAPRĀTĪGI ZEMU HONORĀRU. ES SOLOS NOTEIKT SAPRĀTĪGUS PAKALPOJUMA SNIEGŠANAS TERMIŅUS UN APŅEMOS TOS IEVĒROT. ES VIENMĒR PĒC LABĀKĀS SIRDSAPZIŅAS KONSULTĒŠU SAVUS KLIENTUS. MANI TULKOJUMI VIENMĒR BŪS TĀDĀ KVALITĀTĒ, KA TIE ATBILDĪS AVOTTEKSTA AUTORA IEGERĒM, TEKSTA MĒRĶIM UN PAREDZĒTĀS AUDITORIJAS VAJADZĪBĀM. ES VIENMĒR SARGĀŠU KLIENTA INFORMĀCIJU UN NEKAD TO NEIZMANTOŠU SAVAM PERSONISKAJAM LABUMAM. SASKAROTIES AR TULKOŠANAS PROBLĒMĀM, ES SAVLAICĪGI INFORMĒŠU KLIENTU PAR TĀM UN NESAPRAŠANĀS GADĪJUMĀ VIENMĒR MEKLĒŠU VIENOŠANĀS IESPĒJU. ES VIENMĒR BŪŠU PAŠKRITISKS ATTIECĪBĀ UZ SAVU PROFESIONĀLO KVALIFIKĀCIJU UN SPĒJĀM. ES NEPIEŅEMŠU TĀDUS DARBA UZDEVUMUS, KAS NEATBILST MANAI KVALIFIKĀCIJAI. ES DARĪŠU VISU IESPĒJAMO, LAI UZLABOTU SAVU KVALIFIKĀCIJU, PAPILDINOT SAVAS LINGVISTISKĀS, TEHNISKĀS UN CITA VEIDA ZINĀŠANAS UN IEMAŅAS.”

PROFESIONĀLĀS ĒTIKAS PRINCIPI

Ētisku principu piemērošanā konkrētā situācijā nekad nav iespējama viena pareiza rīcība. Tādas var būt vairākas, un tās var atšķirties. Ir svarīgi apzināties ētisku dilemmu esamību un analizēt tās, nonākot pie ētiski vispareizākā rīcības modeļa konkrētajos apstākļos. Šajā nodaļā aplūkoti citu valstu tiesu tulku un tulkotāju ētikas kodeksi, jo Latvijā šobrīd šāds kodekss nav izstrādāts.

KOMPETENCE UN ZINĀŠANAS

„Tiesas tulkam ir pienākums rūpēties par tik nevainojama valodas zināšanu un profesionālās kompetences līmeņa uzturēšanu, kas ir atbilstošs šīs profesijas augstajiem standartiem un kas nodrošina apzinīgu un atbildīgu viņam uzticēto pienākumu izpildi.”

Austrijas Tiesu tulku un tulkotāju asociācijas ētikas kodekss

Pirmais profesionālās ētikas standarta princips ir pavisam pašsaprotams – tulka pienākums ir rūpēties par savu spēju pienācīgi pildīt savus darba pienākumus. Ētiski pareiza rīcība vai profesionāli ētiskā stāja nevar noslēpt trūkumus valodu zināšanās vai kļūdaini veikta tulkojuma radītās sekas. Konkrēti ar šo principu tiek saprasta tulka un tulkotāja paškritiska pieeja savām spējām tikt galā ar veicamo uzdevumu. Tas var nozīmēt pat ētisku pienākumu atteikties no pienākumu pildīšanas, ja tulks apzinās, ka nespēs kvalitatīvi veikt uzticēto tulkojumu. Tas īpaši ir saistīts ar dažādu nozaru terminoloģijas pārzināšanu. Piemēram, ja tiesas procesa noturēšanai ir nepieciešami attiecīgi ekspertīzes atzinumi, juridisko tekstu tulkošanā specializējies tulks nevar garantēt pareizu tulkojumu dabaszinātnēs vai medicīnā.

Latvijas tiesu sistēma šobrīd neparedz tulkiem iespēju specializēties nozarēs. Tieši tāpēc tulku un tulkotāju brīvās profesijas rakstura nostiprināšana un zvērinātu tulku un tulkotāju juridiskā institūta izveidošana citās valstīs ir būtisks arguments atsevišķās nozarēs specializētu tulku pieejamības nodrošināšanai tiesu sistēmā. Tiesnešiem un citiem procesa dalībniekiem ir **jāņem vērā, ka tiesu tulki nevar būt eksperti visās jomās, un lūgums piesaistīt kompetentākus kolēģus nevar tikt vērtēts kā tulka vājums vai kompetences trūkums**, vai pat krimināltiesiski aizliegtā „nepamatota atteikšanās tulkot”. Tā ir jāvērtē kā tiesas tulka profesionalitātes un pareizas profesionālās ētikas izpausme.

Līdztekus vispārējai savu spēju izvērtēšanai tulkiem un tulkotājiem ir pienākums rūpēties par atbilstošu tulkojuma kvalitāti. Piemēram, lai nodrošinātu kvalitatīvu čuksttulkošanu, tulkojuma klausītāju skaits nedrīkstētu pārsniegt trīs personas

atbilstošā izkārtojumā (klausītāji rindā priekšā, tulks viņiem aiz muguras). Tāpat kvalitatīva čuksttulkošana parasti nav iespējama ilgāk par 45 vai 50 minūtēm. Ja tulks ir fiziski noguris, zūd koncentrēšanās spējas un tulkošanas laikā var rasties kļūdas. Tulka pienākums ir norādīt tiesai vai citai atbildīgai personai par šāda riska iespējamību. Tāpat, ja tulks nevar saklausīt runātāju un nav drošs par teiktā precīzu saturu, tulkam ir pienākums apturēt procesu un lūgt atkārtot teikto. Ja tulkošanas procesā tomēr ir pieļauta kļūda, ko tulks kontekstuāli pamana tikai vēlāk, tad viņa pienākums ir šo kļūdu labot, informējot par to visus procesa dalībniekus.

Kvalitātes un kompetences princips nozīmē arī to, ka tulka pienākums ir izglītoties, apgūt jaunu terminoloģiju un sekot līdzi valodas un tehnoloģiju attīstībai.

PILNĪGS UN PAREIZS TULKOJUMS

„Kā Bavārijas Brīvvalstī publiski zvērināts un tiesas pilnvarots latviešu valodas tulkotājs apliecinu, ka man oriģinālā (alternatīvi: noraksta) formā iesniegtā latviešu valodā rakstītā dokumenta tulkojums uz vācu valodu ir pilnīgs un pareizs.”

Likumā noteiktā Bavārijas zvērināto tulkotāju tulkojumu apliecinājuma piezīme

Tulkojuma pilnīgums un pareizība ir viens no sarežģītākajiem un arī tulkojumzinātnē dažādi vērtētajiem profesionālajiem standartiem. Turklāt gan kritēriju, gan to kontroles ziņā rodas būtiskas atšķirības starp mutiskā un rakstiskā tulkojuma

„pilnīgumu un pareizību”. Vērtējot tiesas tulkojuma kvalitāti, ir pamats pieņemt, **ka tulkojumam ir jābūt iespējami tuvam avottekstam un tulkojumā pēc iespējas visaptveroši ir jāatspoguļo dažādās avotteksta īpatnības** (slengs, valodas kodi u. tml.). Anglosakšu tiesību tradīcijā pastāv centieni tulkotāja un tulka teksta pārceļšanas interpretācijas iespējas maksimāli ierobežot. Šāda nepieciešamība izriet no zvērināto tiesas procesa, kā arī no izteikta sacensības principa kriminālprocesā. Attiecīgi tiesas sēde ir faktiskais lietas apstākļu noskaidrošanas (un zvērināto pārliecināšanas) brīdis. Lai arī ir saprotami šādas pieejas iemesli, kontinentālās Eiropas literatūrā pret to ir vērojama skepse. Kontinentālo tiesību loka procesuālie principi tiesu tulkiem un tulkotājiem piešķir lielāku brīvību veiksmīgas saziņas nodrošināšanā.

Tomēr tulkošanas darbs tiesā nozīmē lielus tulka radošā darba ierobežojumus. Papildinājumi vai izlaidumi rakstiskajā tulkojumā tiesā nav pieļaujami. Teksta īpatnības, kuras izriet no kulturālā konteksta un citādi var tikt nesaprastas vai pārprastas, tulkam ir jākomentē **ar tulka piezīmi**. Tādas piezīmes ir pieļaujamās vai pat ir obligāti nepieciešamas arī tiesas mutiskajā tulkojumā. Piemēram, var rasties nepieciešamība paskaidrot tiesai apsūdzētā izglītības kvalifikāciju (abitūrija (Vācijā) – iegūtā vidējā izglītība ar tiesībām iestāties universitātē). Tomēr šādi mutiski paskaidrojumi ir skaidri jānodala no tulkotā teksta („Tulks paskaidro, ka ..”). Īpaši situācijās, kad tiesa pilnīgi noteikti nesaprot avotvalodu, var būt nepieciešamība paskaidrot, ka interpunkcija avottekstā neatbilst literārās valodas normām. Ja apsūdzētā izglītības vai intelektuālais līmenis acīmredzami padara neiespējamu tiesas procesa uztveri, tad tiesas tulkam būtu pienākums par to brīdināt tiesu, iesakot

izvēlēties attiecīgajai personai piemērotāku terminoloģiju vai sniegt papildu paskaidrojumus.

Pratināšanas situācijās kriminālizmeklēšanas vai, piemēram, tiesu ekspertīzes tulkošanas laikā **tulkam iepriekš būtu jāvienojas ar attiecīgo amatpersonu par tās izvēlēto pratināšanas taktiku, lai tulks tai laikus varētu piemēroties**. Tikai tā ir iespējams nodrošināt izmeklētāja izvēlēto pratināšanas taktikas pārceļšanu citā valodā (piemēram, agresivitāte vai gluži pretēji – labvēlība pret pratināmo). Jebkurā gadījumā tulks atbild par tulkošanas procesa kvalitāti, un viņa pienākums ir nekavējoties informēt iesaistītās puses par iespējamām grūtībām pilna un precīza tulkojuma nodrošināšanā.

Situācijās, kad, piemēram, apsūdzētais vai liecinieki pauž pretrunīgus, nesakarīgus vai daudznozīmīgus izteikumus, tulkam vispirms ir pienākums tos iespējami pilnīgi un saprotami iztulkot adresāta valodā, nepieciešamības gadījumā komentējot tos ar savu piezīmi. Šāds komentārs tiesai ir būtisks, lai neradītu šaubas par tulkojuma kvalitāti. Tomēr tulks nekādā gadījumā nedrīkst izteikumus padarīt maigākus vai tos paspilgtināt atbilstoši saviem priekšstatiem. **Tulkam ir precīzi jāpārnes lamuvārdi, draudi vai arī emocionālie stāvokļi**. Papildu jautājumi procesa dalībniekiem no tulka puses drīkst tikt uzdoti tikai ar tiesas atļauju („Tulks vēlas pārjautāt, vai ..”), taču tulkam ir pienākums informēt tiesu par šādu jautājumu nepieciešamību.

Kopumā „pilnīgam un pareizam tulkojumam” jābūt tiesas tulka atskaites punktam, kas aptver pastāvīgus centienus nodrošināt iespējami lielu tulkojuma atbilstību avottekstam, iekļaujot aktīvu darbu ar tulka piezīmēm gan rakstiskajā, gan

mutiskajā tulkojumā, lai pievērstu tulkojuma saņēmēja uzmanību oriģinālteksta īpatnībām.

Lai nodrošinātu precīzu tulkojumu, tulkam ir jāpanāk procesa dalībnieku aktīva līdzdalība tulkojuma kvalitātes nodrošināšanā. Nav pieļaujami, ja tiesa tulkam, piemēram, saka šādi: „Pajautājiet, vai viņš trešdien bija Siguldā.” **Tiesai ir jāuzdod jautājums procesa dalībniekam nepastarpināti** („Vai jūs bijāt trešdien Siguldā?”), un tulkam šis jautājums tieši tāpat ir jāpārtulko, **atbilde sniedzot vienskaitļa pirmajā personā** („Nē, es nebiju.”). Tulka piezīmes („tulks vēlas pārjautāt..”, „tulks paskaidro, ka..”) ir skaidri jānošķir no tulkojuma. Rakstiskajā tulkojumā to var izdarīt vienkāršāk – izmantojot norādi *Tulkotāja piezīme*.

Tāpat tiesai un procesa dalībniekiem ir jāapzinās, ka pat tad, ja tiek tulkots vārdu pa vārdam, nepastāv „pilnīgi precīzs” tulkojums. Tiesa nevar sagaidīt absolūtu tulkojuma atbilstību avottekstam, tāpēc **tiesai vienmēr ir jāņem vērā tulkošanas procesa klātbūtne tiesas procesā un jāpiemērojas šim procesam**. Sagaidīt no tulka precīzu tulkojumu nav uzskatāma par profesionāli atbilstošu prasību. Katrs pats var pārbaudīt šīs tēzes pamatotību, iztulkojot savus izteikumus uz citu viņam zināmu valodu un pēc tam liekot citai personai tulkojumu pārtulkot avotvalodā. Absolūta sakritība ir iespējama tikai ļoti vienkāršu tekstu gadījumā.

NEITRALITĀTE UN OBJEKTIVITĀTE

„Publiski zvērinātam un tiesas sertificētam tulkam/tulkotājam ir pienākums pildīt savus profesionālos pienākumus pēc labākās sirdsapziņas, bez aizspriedumiem un objektīvi.”

Austrijas Tiesu tulku un tulkotāju asociācija

Tulka darbs tiesas uzdevumā nozīmē stingrus nosacījumus attiecībā uz tiesas tulka neitralitāti. Tulks noteikti nav nedz sociālais darbinieks, nedz apsūdzētā aizstāvis. **Tulka personiskajam viedoklim tulkošanas laikā jābūt nemanāmam, un tas nedrīkst tikt pausts procesa laikā**. Tieši tāpat no tulka var tikt sagaidīts, ka viņš kontrolē savas emocijas un izvairās no emociju noteiktas nokrāsas piešķiršanas tulkojumam. Tulks parasti darbojas tiesas uzdevumā. Ja tulkam rodas iespaids, ka kāds procesa dalībnieks uzskata tulku par sev īpaši pietuvinātu personu, tad tiesas tulkam ir pienākums novērst šādus pārpratumus, norādot uz savu neitrālo funkciju tiesas procesā.

Tieši tikpat lielā mērā tulks nedrīkst pakļauties spiedienam no tiesas puses. Tiesas tulks, piemēram, nedrīkst, „palīdzēt” vai „ieteikt” atzīties vai sniegt liecību, ja arī viņš jūt, ka tiesa to sagaida. Tāpat nevietā ir tulka aizrādījumi par vārdu izvēli, pieklājības normu vai valodas normu ievērošanu. **Tas nav tiesas tulka pienākums uzņemties procesa vadību**, tas ir un paliek tiesas uzdevums. Ja komunikācijas kļūdas iemesls ir starpkulturāla nesaprašanās, tulks var izmantot tulka piezīmi, sniedzot savus paskaidrojumus tiesai vai piedāvājot tiesai iespēju izskaidrot nepieciešamos aspektus kādam procesa dalībniekam.

Tomēr tas var notikt tikai tiesas uzdevumā vai ar tiesas atļauju.

Ne vienmēr ir iespējams pilnībā nodrošināt tiesas tulka neitralitāti. Tiesai ir jāpatur prātā, ka arī tulks ir tikai cilvēks ar savām personiskajām jūtām, dzīves pieredzi vai emocionālajām traumām. Ja izveidojas situācija, kurā tulks nonāk sirdsapziņas konfliktā ar tulkošanas priekšmetu (piemēram, reliģiskas pārliecības vai personiski pieredzētas vardarbības dēļ), tulkam ir pienākums par to informēt tiesu. Dramatiska sirdsapziņas konflikta gadījumā tiesai būtu jārod risinājums – tulks jāaizvieto ar citu kolēģi. Ja tulks tomēr izšķiras turpināt darbu vai tiesai nav cita risinājuma, problēmas deklarēšana var palīdzēt tiesai labāk novadīt procesu. Vairumā Eiropas valstu tulka sirdsapziņas konflikts ir konstitucionāli sargātas pamattiesības, kas nosaka tulka tiesības tikt atstādinātam no pienākuma tulkot tiesas procesu.

Ne mazāk būtisks ētiskā regulējuma faktors ir iespaids, ko tulks atstāj uz procesa dalībniekiem un plašāku sabiedrību. Tiesas tulka emocijas vai neitrālas pozīcijas trūkums var graut visu tiesas sistēmas reputāciju.

INTEREŠU KONFLIKTA NOVĒRŠANA

„Tulki un tulkotāji nedrīkst uzņemties pienākumus, ja viņi tādējādi pārkāptu profesionālās ētikas nosacījumus un ja viņi tajā pašā lietā jau ir bijuši izmantoti un attiecīgi nonāktu konfliktsituācijā.”

*Vācijas Tulku un tulkotāju asociācijas
ētikas kodekss*

Nemot vērā pretrunīgo un sarežģīto interešu vidi, kurā jādarbojas tulkiem, izvairīšanās no interešu konfliktiem ir uzdevums, ar ko jāsaskaras pastāvīgi. Interesu konflikts šaurākā populārā nozīmē ir „radu un draugu attiecības”. Var tikai novēlēt, lai tulks nenonāk situācijā, kur tiesā ir jātulko ar radiem, draugiem vai paziņām saistītas lietas. Pašapzinīgi tulki apgalvos, ka tiktu galā šādās situācijās, tomēr šāda nostāja ir vērtējama gan kā personiska sevis pārvērtēšana, gan kā ētiski neprofesionāla nostāja. Pat tad, ja tulkojums patiešām tiks nodrošināts pietiekami labā kvalitātē, tulkošana lietās, kur procesa dalībniekiem ir personiskas attiecības ar tulku, liktu šaubīties par tiesas objektivitāti vai tiesu sistēmas taisnīgumu kopumā. Interesu konfliktu regulējumam ir divas šķautnes. No vienas puses, tā mērķis ir atbrīvot konkrētās personas no sirdsapziņas konfliktiem, bet, no otras puses, **interesu konflikta novēršanas regulējums** vienmēr ir vērst uz abstraktu mērķi **vairot attiecīgās institūcijas** (šajā gadījumā tiesas, tiesu sistēmas un visas valsts tiesiskuma) **uzticamību**.

Visdrošākais tests interešu konflikta situācijas izvērtēšanai ir jautājums sev: kā šī situācija izskatās no malas? Tiesas tulka uzdevums ir aktīvi rīkoties, lai uzlabotu tiesas reputāciju. Tas nozīmē, ka tulkam nekavējoties ir jāinformē tiesa par pastāvošo saikni starp viņu un procesa dalībniekiem, lai tiesa varētu pieņemt lēmumu par tulka atstādināšanu. Ja tiesa tomēr nolemj, ka tulks turpinās attiecīgās lietas tulkošanu, tai tiesu sistēmas reputācijas uzlabošanas vārdā par šādu situāciju jāinformē procesa dalībnieki, kā arī jāizskaidro tās pieņemtais lēmums attiecībā uz konkrēto interešu konflikta situāciju.

Interesu konfliktu tiesu tulkiem rada arī intensīva iesaiste vienā lietā no dažādu procesa

dalībnieku puses. Ja tiesas sēdē tiesas tulks darbojas tiesas uzdevumā, tad apsūdzētā sarunās ar advokātu, izmeklēšanas darbībās vai, piemēram, apsūdzētā medicīniskas aprūpes gadījumā veidojas pavisam citas interešu savstarpējās attiecības, un šāda situācija var radīt tulka interešu konfliktu. Jo īpaši grūti ir savienot, piemēram, tulkošanu izmeklēšanas darbībās un izmeklēšanas apcietinājuma sarakstes cenzēšanu vai advokāta konsultāciju tulkošanu. Tiesas tulkam šādā situācijā ir jāinformē iesaistītās personas par radušos interešu konfliktu. Tikai izņēmuma kārtā un ar attiecīgo personu piekrišanu varētu būt pieļaujama tulka darbība šādās situācijās. Tiesas sistēmas uzdevums būtu dažādās procesa fāzēs nodrošināt vairāku tulku pieejamību.

Visiem interešu konfliktiem kopīga ir nepieciešamība vienmēr tos deklarēt. Interešu kolīzijas nedrīkst noklusēt. Iesaistītajām personām ir jābūt iespējai pašām lemt, vai turpināt sadarbību ar tulku attiecīgā interešu konflikta situācijā. Savukārt sabiedrībai, lai tā varētu uzticēties godīgam tiesvedības procesam valstī, ir tiesības zināt pastāvošos interešu konfliktus un attiecīgos procesa dalībnieku lēmumus tajos.

AIZLIEGUMS GŪT PERSONISKU LABUMU

„Asociācijas biedri atturas no jebkāda personiska labuma gūšanas no tās informācijas, ko viņi ir ieguvuši, pildot savus profesionālos konferenču tulka pienākumus.”

Starptautiskā konferenču tulku asociācija

Šaurākajā nozīmē šis princips nozīmē kukuļņemšanas aizliegumu. Tomēr profesionāli ētiskās kategorijās šis princips būtu jātraktē iespējami plaši – kā jebkāda veida personiska labuma gūšanas aizliegums gan attiecībā uz sevi, gan attiecībā uz personām, kas saistītas ar tulku. Pilnīgu aizdomu novēršanai par tulka personisko ieinteresētību tulka ētika liedz pieņemt pat maznozīmīgas pateicības dāvanas par viņa darbu (piemēram, šokolādi vai ziedus). Šāda piedāvājuma gadījumā dāvana pieklājīgi jānoraida, paskaidrojot dāvinātājam, ka tā var mest ēnu uz tulku vai tiesu kopumā. Par jebkāda labuma piedāvāšanu saistībā ar tulkošanu tulkam nekavējoties jāinformē tiesa un jālemj par iespējām vērsties tiesībsargājošās iestādēs.

Tāpat tulks nedrīkst izmantot personiskiem mērķiem tulkošanas laikā iegūtu informāciju. Tas skar, piemēram, jebkāda veida darījumu datus, informāciju par uzņēmumu finansiālo stāvokli vai cita veida datus, kurus tulks varētu kapitalizēt.

KONFIDENCIALITĀTE

„Tulku un tulkotāju profesionālais pienākums turēt slepenībā informāciju, kas nonākusi viņu rīcībā, viņiem pildot profesionālos pienākumus, ir absolūts, izņemot likumā vai judikatūrā paredzētos gadījumus.”

Vācijas Tulku un tulkotāju asociācija

Tulku pienākums sargāt tulkojuma noslēpumu ir absolūts. Tulka profesionālā ētika pilnībā aizliedz tulkojuma satura publisku izpaušanu vai apspriešanu. Šis aizliegums ir attiecināms uz pilnīgi visa veida tulka

personiskajām attiecībām. Tulkojuma satura apspriešana nav pieļaujama nedz ar dzīvesbiedru, nedz ar citiem ģimenes locekļiem. Tas skar arī atklātā tiesas sēdē izskanējušu informāciju.

Emocionālās slodzes dēļ pienākums ievērot konfidencialitāti var būt saistīts ar nopietnām grūtībām. Šī slodze var būt arī neizturama (piemēram, īpaši smagu noziegumu krimināllietās). Šādā gadījumā tulks var kontaktēties ar lietas tiesnesi, lai savstarpējas apmaiņas ceļā mazinātu darba uzdevuma slodzi. Bet pilnīgi noteikti lietā uzzināto nedrīkst apspriest ar cilvēkiem, kuri nav saistīti ar attiecīgo procesu.

PROFESIONĀLĀS REPUTĀCIJAS AIZSARDZĪBA, KOLEĢIALITĀTE UN SOLIDARITĀTE

„Tulku un tulkotāju koleģialitātes pienākums liedz viņiem ar savu uzvedību graut profesijas reputāciju. Mutiski vai rakstiski uzbrukumi kolēģim ir uzskatāmi par profesionālās ētikas pārkāpumu. Vērtējot citu kolēģu darbu, tulki un tulkotāji ir taktiski atturīgi. Kritika par kļūdainu darbu ir jānoformulē lietiski [bez asiem vārdiem].”

Vācijas Tulku un tulkotāju asociācija

Tulka un tulkotāja profesijai līdzīgi kā citām brīvajām profesijām ir raksturīgi, ka tā grūti pakļaujas ārējai kontrolei. Kvalificēti tulka darbu var novērtēt tikai cits līdzīgas kvalifikācijas kolēģis. Tulka profesija nevar tikt piesaistīta kādai noteiktai nozarei, jo

tulkošanas pakalpojumi ir nepieciešami pilnīgi visās jomās. Tas skar arī tiesas tulka darbu. Katrā lietā var atšķirties apstākļi, valodas specifika, procesa ekspertīze.

No otras puses, nepastāv institūcijas vai sabiedrības grupas, kuras būtu ieinteresētas tulku darba organizācijā un kvalifikācijas celšanā. **Tulki paši ir atbildīgi par savas nozares darba organizāciju un tulkošanas pakalpojumu kvalitātes nodrošināšanu.**

Tāpēc starptautiskā prakse apliecina, ka tulku un tulkotāju darba vispārējai strukturēšanai, profesijas dialoga veidošanai ar sabiedrību kopumā un atsevišķiem nozaru pārstāvjiem efektīvi kalpo tulku un tulkotāju pašu dibinātas organizācijas. Piemēram, Austrijā tiesu tulki apvienojušies biedrībā, kurai ir nozīmīga loma sadarbībā ar valsts iestādēm un politikas pārstāvjiem (ja runa ir par lēmumpieņemšanas procesu tulkošanas nozari ietekmējošos jautājumos). Vācijas Tulku un tulkotāju asociācija sadarbībā ar reģionālajām tiesu tulku biedrībām tikko veiksmīgi ir panākusi ievērojamu atalgojuma palielinājumu tiesu tulkiem.

Būtisks priekšnosacījums šādu organizāciju izveidei ir savstarpēja tulku solidaritāte, apzinoties, ka tikai kopīgiem spēkiem var nodrošināt tulkošanas nozares atpazīstamību sabiedrībā un panākt pozitīvas pārmaiņas. Tas ietver sevī arī regulāras rūpes par tulkošanas pakalpojuma kvalitātes paaugstināšanu, izskaužot no tulkošanas tirgus nekvalitatīvus pakalpojumu sniedzējus. Vairumā profesionālo asociāciju ētikas principos vai statūtos tulkošanas kvalitāti nodrošina nosacījums, ka asociāciju biedri atteiksies strādāt par negodīgi zemiem honorāriem. Asociācijas aktīvi un veiksmīgi pārstāv pozīciju, ka

kvalitatīvs pakalpojums ir iespējams tikai par atbilstošu cenu.

Vērtējot kolēģu darbu, tulkiem un tulkotājiem ir jābūt prasīgiem. Vienlaikus kritika nedrīkst būt

pārlietu asa, tai ir jāizskan lietišķi, pamatoti un saprotami, dodot kolēģim iespēju paskaidrot kļūdas. Kritikai nevajadzētu izskanēt publiski ārpus profesionālā loka, jo tas var negatīvi ietekmēt tulka un tulkotāja profesijas reputāciju sabiedrībā.

II. TIESAS TULKA UN TULKOTĀJA DARBA NORMATĪVAIS REGULĒJUMS

Likuma „Par tiesu varu” 3. panta otrā daļa noteic, ka katrai personai ir garantētas tiesības, lai uz pilnīgas līdztiesības pamata, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiktu noteiktas šīs personas tiesības un pienākumi vai pret to vērstās apsūdzības pamatotība, ievērojot visas taisnīguma prasības.

Likumā noteiktās tiesības attiecināmas uz jebkuru personu neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, valodas, attieksmes pret reliģiju, politiskajiem vai citiem uzskatiem.

Personu līdztiesības nodrošināšanu neatkarīgi no valodas, kuru tā prot, var īstenot tikai ar tulka, tulkotāja iesaisti visā kriminālprocesā vai atsevišķās procesuālajās darbībās.

Tulkojuma nodrošināšana ir viens no cilvēktiesību aspektiem attiecībā uz pieejamību tiesai, tiesībām uz taisnīgu tiesu.

STARPTAUTISKIE TIESĪBU AKTI

ANO VISPĀRĒJĀ CILVĒKTIESĪBU DEKLARĀCIJA

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 10. pants noteic, ka katram cilvēkam viņa tiesību un pienākumu noskaidrošanai, kā arī lai noteiktu viņam izvirzītās kriminālās apsūdzības pamatotību ir tiesības sakarā ar visu personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā prasīt, lai viņa lietu atklāti, ievērojot visas taisnīguma prasības, izskatītu neatkarīga un objektīva tiesa.

STARPTAUTISKS PAKTS PAR PILSONISKAJĀM UN POLITISKAJĀM TIESĪBĀM

14. panta trešā punkta a) apakšpunkts noteic, ka katram ir tiesības, ja tiek izskatīta jebkura viņam uzrādīta kriminālapsūdzība, uz šādām minimālām garantijām, pamatojoties uz visu personu vienlīdzību

likuma un tiesas priekšā: lai viņš tam saprotamā valodā nekavējoties un detalizēti tiktu informēts par viņam uzrādītās apsūdzības raksturu un pamatu.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU UN PAMATBRĪVĪBU AIZSARDZĪBAS KONVENCIJA

6. panta 1. punkts noteic, ka ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu, atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā.

Savukārt 3. punkta a) un e) apakšpunkti noteic, ka ikvienam, kas tiek apsūdzēts noziegumā, ir šāds tiesību minimums:

a) tikt nekavējoties informētam, viņam saprotamā valodā un detalizēti, par viņam izvirzītās apsūdzības raksturu un iemeslu;

e) uz bezmaksas tulka pakalpojumiem, ja viņš nesaprot tiesā lietoto valodu vai nerunā tajā.

EIROPAS SAVIENĪBAS PAMATTIESĪBU HARTA

21. panta pirmais punkts noteic diskriminācijas aizliegumu – aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.

41. pants garantē personas tiesības uz labu pārvaldību, un tā ceturtajā punktā ir noteikts, ka ikviena persona drīkst rakstīt Savienības iestādēm, izmantojot kādu no Līgumu valodām, un atbildei ir jābūt tajā pašā valodā.

EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES DIREKTĪVA 2012/13/ES

Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/13/ES par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā (2012. gada 22. maijs) (turpmāk – Direktīva 2012/13/ES) nosaka trīs galvenās tiesību normas personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesībām kriminālprocesā, un personām, kuras ir pakļautas izdošanai sakarā ar Eiropas Apcietināšanas orderi (EAO):

- tiesības saņemt informāciju par tiesībām un rakstveida paziņojumu par tiesībām (3. un 4. pants);
- tiesības saņemt informāciju par apsūdzību un brīvības ierobežošanas (apcietināšanas vai aizturēšanas) iemesliem (4., 5. un 6. pants);
- tiesības piekļūt lietas materiāliem (7. pants).

EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES DIREKTĪVA 2010/64/ES

Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2010/64/ES par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā (2010. gada 20. oktobris) (turpmāk – Direktīva 2010/64/ES) paredz noteikumus tiesībām uz mutisko un rakstisko

tulkojumu kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera (EAO) izpildes procesā.

Direktīva 2010/64/ES nosaka aizdomās turētajām, apsūdzētajām personām, kuras nesaprot kriminālprocesā lietoto valodu vai nerunā šajā valodā, tiesības uz:

- ▶ mutisko tulkojumu visā kriminālprocesā izmeklēšanas un tiesu iestādēs, tostarp policijas nopratināšanā, visās tiesas sēdēs un jebkāda starpposma uzklaušīšanā, kā arī saziņai starp apsūdzētajām personām un viņu advokātiem, ietverot tiesības uz mutisko tulkojumu personām ar dzirdes vai runas traucējumiem (2. pants);
- ▶ uz būtisku dokumentu rakstisko tulkojumu izmeklēšanas un tiesu iestādēs, norādot, ka būtisks dokuments ir – jebkurš lēmums par brīvība atņemšanu, jebkura apsūdzība vai apsūdzības raksts un jebkurš spriedums. Par to, vai kāds cits dokuments uzskatāms par būtisku, katrā konkrētajā gadījumā lemj kompetentās iestādes. Šādā nolūkā aizdomās turētās vai apsūdzētās personas un viņu advokāti var iesniegt pamatotu lūgumu (3. pants).

Jāatzīmē, ka Direktīvas 2010/64/ES 5. pantā noteikts nodrošināt mutiskā un rakstiskā tulkojuma kvalitāti un tā efektīvu pieejamību un tiek rekomendēts izveidot pienācīgi kvalificētu tulku un tulkotāju reģistru. Dalībvalstīm jāizvirza prasība tulkiem un tulkotājiem ievērot konfidencialitāti attiecībā uz mutisko un rakstisko tulkojumu.

Direktīva 2012/13/ES un Direktīva 2010/64/ES Latvijā ieviestas ar 2013. gada 23. maija Saeimas pieņemto likumu „Grozījumi

Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2013. gada 27. oktobrī.

NACIONĀLIE TIESĪBU AKTI

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSME

Personas tiesības, pilnīgu līdztiesību, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, garantē Latvijas Republikas pamatlikums – Latvijas Republikas Satversme.

Latvijas Republikas Satversme noteic:

- ▶ ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības (90. pants);
- ▶ visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas (91. pants).

Valsts valodas lietošanu tiesās un tiesu sistēmai piederīgās iestādēs reglamentē nacionālie tiesību akti.

VALSTS VALODAS LIKUMS

8. panta pirmā daļa noteic, ka valsts un pašvaldību iestādēs, tiesās un tiesu sistēmai piederīgās iestādēs, valsts un pašvaldību uzņēmumos, kā arī uzņēmēj sabiedrībās, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, lietvedībā un dokumentos lietojama valsts valoda. Sarakste un cita veida saziņa ar ārvalstīm var notikt svešvalodā.

13. pants noteic, ka tiesvedība Latvijas Republikā notiek valsts valodā. Tiesības lietot tiesā svešvalodu nosaka tiesu iekārtu un procesuālo kārtību regulējošie likumi.

LIKUMS "PAR TIESU VARU"

21. pants nosaka, ka tiesvedība Latvijas Republikā notiek valsts valodā. Personai, kas piedalās lietā, bet nepārvalda tiesvedības valodu, tiesa nodrošina tiesības iepazīties ar lietas materiāliem un piedalīties tiesas darbībā ar tulka palīdzību, kā arī tiesības uzstāties tiesā tajā valodā, kuru šī persona pārvalda.

KRIMINĀLPROCESA LIKUMS

Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 11. panta pirmā daļa noteic, ka kriminālprocess notiek valsts valodā. KPL visplašāk reglamentē tulkojuma nodrošināšanu dažādās procesa stadijās.

KPL 11. pantā ir uzskaitītas personas un noteiktas šo personu tiesības lietot valodu, kuru šīs personas prot, tiesības uz tulka un tulkojuma nodrošinājumu, kā arī nosaukti vispārīgi noteikumi mutiskajam un rakstveida tulkojumam.

Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, cietušajam un viņa pārstāvim, lieciniekam, speciālistam, ekspertam, revidentam, kā arī citām personām, kuras procesa virzītājs iesaistījis kriminālprocesā, ja tās neprot valsts valodu, procesuālo darbību veikšanas laikā ir tiesības lietot valodu, kuru šīs personas prot, un bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību, kura piedalīšanos nodrošina

procesa virzītājs (11. panta otrā daļa).

Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ja tā neprot valsts valodu, ir tiesības lietot valodu, kuru šī persona prot, un tikšanās laikā ar aizstāvi bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību, kura piedalīšanos nodrošina procesa virzītājs, šādos gadījumos:

- 1) lai sagatavotos pratināšanai pirmstiesas procesā vai iztiesāšanai tiesas sēdē;
- 2) lai sastādītu rakstveida sūdzību par kriminālprocesu veicošās amatpersonas rīcību vai nolēmumu un procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanu, grozīšanu vai atcelšanu;
- 3) lai sastādītu dokumentu, kas nepieciešams lietas iztiesāšanai rakstveida procesā;
- 4) lai sastādītu apelācijas vai kasācijas sūdzību (11. panta 2.1 daļa).

Kriminālprocesā iesaistītajai personai, kura neprot valsts valodu, likumā paredzētajos gadījumos izsniedzot procesuālos dokumentus, nodrošina to tulkojumu personai saprotamā valodā (11. panta trešā daļa).

11. panta ceturrtā daļa noteic, ka procesa virzītājs var veikt atsevišķu procesuālo darbību citā valodā, pievienojot procesuālā dokumenta tulkojumu valsts valodā.

Obligāts rakstveida tulkojums valsts valodā noteikts apelācijas un kasācijas sūdzībām, kas saņemtas citā valodā, savukārt pārējās citā valodā saņemtās sūdzības tiek tulkotas valsts valodā tikai

nepieciešamības gadījumā, kuru nosaka procesa virzītājs (11. panta piektā daļa).

KPL normas, kas reglamentē pirmstiesas kriminālprocesu un tiesvedību kriminālprocesā, nosaka arī nolēmumu tulkojuma veidus – rakstisko vai mutisko tulkojumu.

274. panta septītā daļa noteic, ka aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, kas neprot valodu, kurā uzrakstīts lēmums par drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanu vai par atteikumu apcietinājuma piemērošanai, tiesa nodrošina pilna lēmuma rakstveida tulkojumu viņam saprotamā valodā.

406. panta astotajā daļā noteikta lēmuma (apsūdzības) par personas saukšanu pie kriminālatbildības rakstveida tulkojuma nodrošināšana līdz pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanai.

Rakstiskie tulkojumi paredzēti arī citiem lēmumiem, kuros ietverta apsūdzība:

- ▶ saskaņā ar KPL 427. panta piekto daļu – lēmumam par krimināllietas nodošanu tiesai neatliekamības kārtībā;
- ▶ saskaņā ar KPL 432. panta pirmo daļu – lēmumam par lietas nodošanu tiesai saīsinātajā procesā;
- ▶ saskaņā ar KPL 715. panta pirmo daļu – Eiropas apcietinājuma lēmumam.

412. panta septītā daļa noteic, ka apsūdzētajam, iepazīstoties ar saņemto krimināllietas materiālu

kopijām, ir tiesības izmantot tulka palīdzību bez maksas.

413. panta ceturtā daļa noteic, ka apsūdzētajam, kas neprot valodu, kurā uzrakstīts lēmums par krimināllietas nodošanu tiesai, prokurors nodrošina lēmuma tulkojumu viņam saprotamā valodā (nav obligāts rakstiskais tulkojums).

KPL 336. panta trešā daļa personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, garantē tiesības pārsūdzēt procesa virzītāja lēmumu par atteikšanos nodrošināt tulka palīdzību.

KPL 491. panta 2. punkts noteic tiesneša darbības, sagatavojot lietu iztiesāšanai, tai skaitā izlemt jautājumu par tulka uzaicināšanu.

Tulka uzaicināšanas priekšnosacījums ir ziņas par to, ka apsūdzētais neprot valodu, kurā notiek kriminālprocess. Ja, pārbaudot lietas materiālus, redzams, ka tulks piedalījies pirmstiesas procesā, nav šaubu par tulka nepieciešamību arī tiesā. Tiesību aktos nav noteikti kritēriji un metodes valodas zināšanu pārbaudei. Praksē nereti ir gadījumi, kad tiesa konstatē, ka apsūdzētais, kurš sākotnēji atteicies no tulka pakalpojumiem, nepārvalda kriminālprocesa valodu tādā apmērā, lai pilnvērtīgi īstenotu savas tiesības, tādēļ tulks tiek pieaicināts saskaņā ar tiesas sēdes priekšsēdētāja (tiesneša) rīkojumu.

321.¹ panta pirmā un trešā daļa noteic, ka tiesa nodrošina apsūdzētajam tiesas sprieduma vai lēmuma, ar kuru tiek pabeigta tiesvedība, tulkojumu viņam saprotamā valodā.

Šāds rakstveida tulkojums netiek nodrošināts, ja:

- ▶ notiesājošs spriedums taisīts lietā, kura pirmās instances tiesā izskatīta, neizdarot pierādījumu pārbaudi;
- ▶ notiesājošs spriedums taisīts cietušā un apsūdzētā izlīguma gadījumā;
- ▶ notiesājošs spriedums taisīts vienošanās procesā;
- ▶ tiek taisīts kasācijas instances lēmums.

Minētajos gadījumos tiesa nodrošina iespēju iepazīties ar nolēmumu, izmantojot tulka palīdzību (mutiskais tulkojums).

321.¹ panta otrā daļa noteic cietušā tiesības iepazīties ar nolēmumu, izmantojot tulka palīdzību.

Rajonu (pilsētu) tiesu un apgabaltiesu lietvedības organizēšanas noteikumi (iekšējais normatīvais akts), kas izdoti 2011. gada 15. martā saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 107. panta otrās daļas 1. punktu. Noteikumu 105. un 111. punkts reglamentē nolēmumu atvasinājumu nosūtīšanu apsūdzētajam saprotamā valodā, ja apsūdzētais atrodas ieslodzījuma vietā, mājas arestā vai sociālās korekcijas iestādē.

Uz tulka un tulka institūtu darbību kriminālprocesā visās tā stadijās, tai skaitā soda izpildes procesā, attiecas arī tālāk nosauktie tiesību akti.

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums. 6.–7. nodaļa reglamentē juridisko palīdzību

un tās sniegšanas kārtību krimināllietās.

Apcietinājumā turēšanas kārtības likums. 12. pantā noteikta tūlītēja iepazīstināšana ar apcietinātā tiesībām un pienākumiem viņam saprotamā valodā.

15. pantā noteiktas apcietinātā tiesības rakstīt iesniegumus valsts un pašvaldības institūcijām.

Latvijas Sodū izpildes kodekss. 4. pants noteic kriminālsoda izpildes pamatu un pamatprincipus, tai skaitā notiesāto diskriminācijas nepieļaujamību atkarībā no rases, tautības, valodas, dzimuma, sociālā un mantiskā stāvokļa, politiskajiem uzskatiem, reliģiskās pārliecības un citiem kritērijiem.

Aizturēto personu turēšanas kārtības likums. 3. pantā noteikta aizturētā iepazīstināšana viņam saprotamā valodā (ja nepieciešams, pieaicinot tulku) ar likumā paredzēto īslaicīgās aizturēšanas vietas iekšējo kārtību un glabāšanai kamerā atļauto priekšmetu sarakstu. Kamerā ievietotajam aizturētajam nodrošina iespēju jebkurā laikā iepazīties ar īslaicīgās aizturēšanas vietas iekšējo kārtību.

Valsts probācijas dienesta likums. 8. pantā noteiktas probācijas klienta tiesības pieprasīt un saņemt informāciju par sodu izpildes kārtību, iespējamo palīdzību, skaidrojumu par savām tiesībām, kas atbilstoši Kriminālprocesa likuma 11. pantam nodrošināma notiesātajam saprotamā valodā.

Par tiesībām uz tulka pieejamību, tulkošanas darba organizāciju norādāmi arī šādi tiesību akti:

- ▶ Ministru kabineta 2007. gada 4. decembra noteikumi Nr. 825 “Kārtība, kādā Valsts probācijas

dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību”;

• Ministru kabineta 2010. gada 18. maija noteikumi Nr. 461 „Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību”;

• Ministru kabineta 2013. gada 19. novembra noteikumi Nr. 1342 „Kārtība, kādā personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tikšanās laikā ar aizstāvi tiek nodrošināta tulka palīdzība” (izdoti saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 11. panta 2.3 daļu), kas ietver detalizētu regulējumu par tulka nodrošināšanas kārtību, palīdzības apjomu un šo izdevumu apmaksas kārtību.

Atsevišķi jāizdala likumu normas, kas attiecināmas uz tulka statusa reglamentāciju.

Likumā „Par tiesu varu” tiesas tulkam noteikts tiesas darbinieka statuss, un likuma 104. pants noteic, ka likumā noteiktajos gadījumos tulks piedalās tiesas sēdēs, kā arī tulko tiesas dokumentus.

Kriminālprocesa likuma 114. pants noteic personu – procesa virzītāja palīgu – dalību kriminālprocesā.

Šī panta otrā daļa noteic, ka izmeklēšanas iestāžu, prokuratūras, tiesas un brīvības atņemšanas iestāžu tulki nodrošina personu tiesības lietot valodu, kuru tās prot. Procesa virzītājs var uzdot tulka pienākuma veikšanu citai personai, kura prot attiecīgo valodu.

Trešā daļa reglamentē tulka uzaicināšanu, informēšanu par tulka tiesībām un pienākumiem, kā arī par atbildību par nepatiesu tulkošanu vai atteikšanos tulkot. Par tiesībām un pienākumiem nav jāinformē tulks, kuram tulkošana ir profesionāls amats pienākums un kurš, uzsākot amata pildīšanu, savu atbildību ir apliecinājis ar parakstu.

115. pants paredz, ka tulkam (tāpat kā speciālistam, tiesas sēdes sekretāram) jāinformē procesa virzītājs par apstākļiem, kuri var dot pamatu viņu veiktās procesuālās darbības objektivitātes apšaubīšanai. Procesa virzītājs lemj par viņu uzaicināšanu piedalīties kriminālprocesā vai atstādināšanu no kriminālprocesa.

Speciālista un tulka atstādināšanas pamats var būt arī nepietiekama profesionālā sagatavotība savu pienākumu veikšanai.

KRIMINĀLLIKUMS

300. pantā ir noteikta atbildība par apzināti nepatiesas liecības, atzinuma, tulkojuma, paskaidrojuma un pieteikuma sniegšanu pirmstiesas kriminālprocesā, tiesā, notāram vai tiesu izpildītājam.

302. panta otrajā daļā noteikta atbildība tulkam par nepamatotu atteikšanos pirmstiesas izmeklēšanas iestādē, prokuratūrā vai tiesā pildīt viņam uzdotos pienākumus (tulkošanu).

III. TIESU TULKU UN TULKOTĀJU LABĀS PRAKSES VADLĪNJAS

2014. gadā notika vērienīgas Latvijas tiesu tulku un tulkotāju mācības, kuru laikā tika veikta visu dalībnieku aptauja, noskaidrojot viņu viedokli par tiesu tulku darbu un nepieciešamajiem uzlabojumiem, kas ir ņemts vērā izstrādājot šīs vadlīnijas. Aptaujas rezultāti parādīja, ka daudzās Latvijas tiesās tulkošanas prakse vairākos aspektos atšķiras – tulkiem ir dažādas pieejas, un tiesas nosaka atšķirīgas prasības tulkojumu noformējumam un darba organizācijai. Šīs vadlīnijas ir tulkošanas labās prakses apraksts, un to mērķis ir veidot vienotu tulkošanas praksi Latvijas tiesās. Tās iepazīstina arī ar citu Eiropas valstu praksi un kopīgām tulkojumzinātnes atziņām.

Daudziem tiesu tulkiem nav pārliecības, vai viņi savu darbu dara labi un pareizi, jo nepastāv vienoti darba kvalitātes kritēriji. Vadlīniju galvenais uzdevums ir sniegt izpratni par tiesu tulku darba pienākumiem un tiesībām, nonākot pie vienota kopsaucēja, vienlaikus pildot izglītojošu funkciju un nosakot zināmu kvalitātes vērtēšanas līmeni.

MUTISKĀ TULKOŠANA TIESĀ

Tulkam un tiesnesim ir savstarpēji jāvienojas par izmantojamo tulkošanas veidu (kopumā vai katru reizi) – *sinhrono čuksttulkošanu* vai *secīgo tulkošanu* balsī. Sinhronā čuksttulkošana palīdz ietaupīt laiku. Tulkojot informācija tiek atveidota nekavējoties un precīzi, bet ir ierobežots cilvēku skaits, kuriem tulks var šādā veidā tulkot, audioierakstā tulkojumu bieži

vien nedzird. Izvēloties **secīgo tulkošanu**, tulkojums ir dzirdams abās valodās – sākumā runātāja dzimtajā valodā, tad secīgi tulkojuma valodā (arī ierakstā) –, taču šāda tulkošana ir laikietilpīga, tās laikā zūd lielāka informācijas daļa.

Izvēloties tulkošanas veidu, tulkam ir jāizvērtē ieguvumi un zaudējumi. Veicot secīgo tulkošanu, mērķauditorijas (lietas dalībnieki) lielums var būt neierobežots, bet, izmantojot sinhrono čuksttulkošanu, tā domāta **ne vairāk kā 2–3 cilvēkiem**, kas sēž viens otram blakus. Šis skaits ir noteikts, ņemot vērā gan Latvijas, gan citu Eiropas valstu tulku pieredzi. Citās valstīs tulkam ir tiesības pašam izvēlēties tulkošanas veidu.

GATAVOŠANĀS

Lai tulks varētu organizēt savu darbu, viņam ir jābūt nodrošinātai **pieejai** informācijai, respektīvi, tiesas **sēžu sarakstam**, kā arī izskatāmo **lietu materiāliem**. Ārkārtas gadījumos, ja tulkam nav zināma attiecīgā terminoloģija, sēdi var nākties atlikt. Tulks var iepazīties ar lietas materiāliem ne mazāk kā pusstundas laikā iepriekšējā dienā pirms tiesas sēdes vai agrāk, to iepriekš mutiski saskaņojot ar tiesnesi vai sekretāru. Tas noteikts arī tulka amata aprakstā par tiesībām saņemt nepieciešamo informāciju no tiesnešiem, tiesas darbiniekiem. Tulku, kuram nav pieejami materiāli par lietas būtību, var salīdzināt ar tiesnesi vai prokuroru, kuram sēdes laikā ir liegts

izmantojot Krimināllikumu vai Kriminālprocesa likumu. Kaut arī likumi ir zināmi, precīzs konkrētā likuma panta formulējums bieži vien ir jāaplūko.

Jau izmeklēšanas stadijā procesa virzītājam uz sēdi izsaucamo personu sarakstā vajadzētu iekavās norādīt, kādas valodas tulks personai būs nepieciešams. Tas atvieglotu darba organizāciju un ļautu tiesnešiem plānot tiesas sēžu sarakstu, lai nerastos situācija, ka pietrūkst tulku.

Plānojot tiesas sēdes, jāņem vērā arī tulka pieejamība un jau nozīmēto lietu grafiks. Bieži gadās situācijas, kad visiem tiesnešiem sēdes ir paredzētas pulksten 10.00 un pietrūkst brīvu tulku.

DARBA ORGANIZĀCIJA UN SADARBĪBA

Sēdē, kurā piedalās tulks, pēc katras mutiskās tulkošanas stundas **tiesnesim būtu jāpasludina pārtraukums**. Ja tas netiek darīts, tulks aptuveni pēc vienas stundas var lūgt vismaz 10 minūšu pārtraukumu, jo nogurums ietekmē tulkošanas kvalitāti. Tā kā tiesas sēdes laikā tulka darbu nosaka procesa virzītājs – tiesnesis –, pārtraukums jālūdz attiecīgajam tiesnesim.

Mutiskās tulkošanas laikā tulkam **ir tiesības veikt piezīmes** un izmantot palīglīdzekļus, kā arī pārjautāt to, kas viņam nav skaidrs vai ko viņš nav sadzirdējis, tik reizes, cik tas viņam nepieciešams savu pienākumu pildīšanai. Tulkam sēdes laikā ir tiesības izmantot ērtāku krēslu.

Ja, veicot rakstisko tulkojumu, tulkotājam rodas šaubas par avottekstā ietverto domu vai ir aizdomas par iespējamo kļūdu, ir jākonsultējas ar teksta autoru. Tulks nedrīkst patvaļīgi labot kļūdas (sk. nodaļu „Grūtības”).

RAKSTISKĀ TULKOJUMA NOFORMĒJUMS

Tulkojumam gan saturiski, gan vizuāli jāatbilst oriģinālam. Pirms tulkojuma ir jābūt uzrakstam, ka tas ir tulkojums no konkrētas valodas, piemēram: *ПЕРЕВОД С ЛАТЫШСКОГО ЯЗЫКА*.

Tulkotājs tulko sprieduma **NORAKSTU** (*КОПИЯ*). Pēc tam lietas dokumenti – spriedums un tulkojums – tiek cauršūti un nosūtīti lietas dalībniekam. Pārējiem tulkojamajiem dokumentiem jāskatās konkrētais saturs, visai dokumenta informācijai jābūt pilnībā atspoguļotai.

Tulkotājs savā tulkojumā neizmanto ģerboni, tikai iekavās slīprakstā norāda par tā esamību: */ģerbonis/ (/герб Латвийской Республики/)*. Arī parakstus atveido analogiski: */personiskais paraksts/ (/личная подпись/)*. Līdzīgi atveido zīmogus un spiedogus, norādot tajos ietverto tekstu: */ģerboņzīmoga nospiedums: Latvijas Republikas .. tiesa/ (/оттиск гербовой печати: .. суд Латвийской Республики/)*, */spiedoga nospiedums: ../ (/оттиск штампа: ../)*.

Zem tulkojuma jābūt norādītam **datumam, sastādīšanas vietai un tulkotāja parakstam**. Tiesnesim nav nepieciešams apliecināt tulka parakstu, jo atbildību par savu darbu uzņemas tikai tulkotājs. Tulkotājam jānorāda šāds apliecinājuma teksts:

“Es, [vārds, uzvārds], apliecinu, ka pārvaldu latviešu un krievu valodu un šis ar manu parakstu apliecinātais dokumenta tulkojums no krievu valodas latviešu valodā ir ortogrāfisks un pareizs.

.. tiesas tulks [vārds, uzvārds]

[vieta, datums, paraksts, paraksta atšifrējums]”

Krievu valodā:

„Я, [vārds, uzvārds], подтверждаю, что владею латышским и русским языками, и этот моей подписью заверенный перевод документа с латышского языка на русский язык, является орфографическим и верным.

Переводчик .. сюда [vārds, uzvārds]

[vieta, datums, paraksts, paraksta atšifrējums]”

KVALITĀTE UN ATBILDĪBA

Runājot par tulkojumu, kvalitāte ir sarežģīti definējams jēdziens. Un, ņemot vērā tulka un tulkotāja darba specifiku, ir gandrīz neiespējami izveidot universālu kvalitātes kontroles mehānismu, tādēļ tulkojumam ir jāatbilst vismaz minimālās kvalitātes prasībām – tekstā/runā ietvertā doma ir pilnībā atveidota mērķvalodā, tulkojumā ir izvēlēti konkrētai jomai atbilstoši termini, literārās valodas normas atbilst mērķvalodā noteiktajām, valodas stils atbilst oriģinālvalodas stilam, tulkojums ir saprotams lasītājam/klausītājam.

Tiesas tulkam viss teiktais vai rakstītais jātulko maksimāli precīzi, neko neizlaižot un nemainot avotteksta nozīmi. Tulks katru reizi uzņemas atbildību par savu darbu un tā sekām.

IV. DARBA GAITU UZSĀKŠANA TIESĀ

Jau pirmajās darbadienās tiesā tulkam ir svarīgi uzsākt labu darba praksi. Rokasgrāmatas autori aicina iepazīties ar tiesu tulku izstrādātajām labās prakses vadlīnijām, profesionālās ētikas pamatprincipiem, kā arī ar tiesību aktiem, kuri regulē tulka darbu. Ja tulks sācis darbu tiesā, bet viņam nav profesionālā augstākā izglītība (tulka/tulkotāja kvalifikācija), viņam noderēs šis rokasgrāmatas nodaļa par tulkošanas pamatprincipiem. Rokasgrāmata kalpos kā mēraukla sava un citu kolēģu darba kvalitātes un profesionalitātes vērtēšanai.

Lai labās prakses vadlīnijas īstenotu ikdienas darbā, būtiski, lai tiesā visi būtu par tām informēti. Labā prakse nozīmētu, ka ar vadlīnijām jauno tiesas tulku iepazīstina tiesas priekšsēdētājs vai pieredzējis kolēģis. Ja tā nenotiek, jaunajam tiesas tulkam tās pašam būtu jāpārrunā ar tiesnešiem, lai tādējādi parūpētos par sev labvēlīgiem darba apstākļiem un nodrošinātu tulkojuma kvalitāti.

Eiropas Komisijas Tulkošanas direktorāta izdevumā par tulku apmācību un darba labās prakses

vadlīnijām un citiem jautājumiem¹ ir noteikts, ka vissvarīgākais pakalpojuma sniedzēja (šajā gadījumā – tiesas) uzdevums ir sniegt tiesu tulkiem atbalstu un nodrošināt viņus ar faktisku un terminoloģisku informāciju par veicamo uzdevumu. Īpaši būtiski tas ir jaunajiem tulkiem, kuri nesen uzsākuši darbu tiesā. Tādēļ tulkiem ir jābūt iespējai iepazīties ar tās lietas materiāliem, kurai veicams tulkojums. Pirmās instances tiesā tas varētu būt apsūdzības raksts, augstākas instances tiesā – pirmās instances tiesas spriedums. Turklāt šāda iespēja iepazīties ar lietu pirms tiesas sēdes palīdzētu novērst jebkādus pārpratumus, kas var rasties tiesas sēdē, ja tulks nebūs kaut ko sadzirdējis vai sapratis.

Situācijā, kad tulks apmulsis, stresa vai citu iemeslu dēļ nav kaut ko sadzirdējis vai sapratis, biežāk mēdz nonākt jauni nepieredzējuši tulki, kas tikko uzsākuši darbu tiesā, taču arī pieredzējuši tulki piedzīvo līdzīgas situācijas (piemēram, noguruma vai pārslodzes dēļ tulks ir aizmirsis terminu mērķvalodā). Pilnībā novērst šādas situācijas nav iespējams – tulkam tādā gadījumā būtu jālūdz tiesnesim vai kādam citam procesa dalībniekam, kura sacīto viņš nav sadzirdējis vai sapratis, atkārtot jautājumu vai teikto. Nekādā gadījumā nevajadzētu pārfrāzēt jautājuma vai stāstījuma saturu. Tiesnešiem un citiem tiesu sistēmas darbiniekiem (prokuroriem, advokātiem), kā arī procesa dalībniekiem šādā situācijā būtu jāizturas ar sapratni, jo arī tulki ir tikai cilvēki, nevis ierīces. Tiesu priekšsēdētājiem šādu iespējamo situāciju rašanās būtu jāapspriež ar tiesnešiem, savukārt tiesneši pirms tiesas sēdes varētu brīdināt pārējos procesa dalībniekus, ka tiesas sēdē piedalās tulks, kas nesen uzsācis darbu tiesā, lūdzot runāt lēnāk un skaidrāk (it īpaši ja tulkam nav

pieredzes mutiskajā tulkošanā). Šāda rīcība ļautu izvairīties arī no stresa situācijām, jo tulks jutīsies drošāk un būs vairāk pārliecināts par sevi un savām prasmēm.

Sadarbība starp tulku un tiesnesi (un citiem tiesu sistēmas darbiniekiem) būtu jāveido, ņemot vērā arī tulka atbildības aspektu. Galvenais tulka uzdevums ir saglabāt tulkojuma atbilstību oriģinālam. Tas attiecas gan uz mutisko, gan uz rakstisko tulkošanu. Taču atbilstība ir atkarīga arī no oriģinālā teksta kvalitātes. Tiesu dokumentos mēdz būt kļūdas (pārrakstīšanās vai pareizrakstības kļūdas), un tas ir cilvēciski saprotams. Tomēr ir jāatzīst, ka dažreiz nepareiza galotne vai nevietā ieliktais komats (vai pretēji – komata neesamība) var grozīt ziņojuma jēgu. Šādā gadījumā tulkam, tiesas dokumenta tulkošanas procesā pamanot kādu neatbilstību vai avotvalodas teksta neskaidrību, kas var izraisīt nepareizu teksta interpretāciju vai nevēlamu juridisko seku iestāšanos, būtu jāvērsas pie tiesneša (vai tiesneša palīga) un jānoskaidro informācija, kas viņam nav saprotama. Turklāt šāda sadarbība nenoliedzami veicinās arī tulkojumu kvalitātes uzlabošanu, kas īpaši svarīga ir jaunajiem tiesu tulkiem.

Viens no risinājumiem, kā stiprināt sadarbību starp tulkiem un tiesnešiem (arī tiesnešu palīgiem), varētu būt sapulču rīkošana, lai apspriestu problēmas, ar kurām tulki sastopas ikdienas darbā (terminoloģijas lietojums, literārās valodas normas u. c.). Šādas sapulces būtu noderīgas arī kolēģu savstarpējo attiecību veidošanai, un tās veicinātu saskarsmi starp tiesas darbiniekiem ārpus tiesas sēdēm. Tās ļautu jaunajiem tulkiem stiprināt sadarbību ar tiesnešiem un

¹ Eiropas Komisijas Tulkošanas direktorāta izdevums par tulku apmācību un darba labās prakses vadlīnijām un citiem jautājumiem. Pieejams: http://ec.europa.eu/dgs/scic/docs/finall_reflection_forum_report_en.pdf (skatīts: 01.12.2014.)

tiesnešu palīgiem, kā arī gūt atbildes uz jautājumiem, kas radušies uzsākot darbu tiesā. Iespējams, šāds risinājums gan būtu vairāk piemērots mazām tiesām, kurās nav daudz tiesnešu.

Cits risinājums, kas varētu būt lietderīgs jaunaļiem tulkiem darba pirmajos mēnešos, ir konsultācijas ar kolēļiem, kuriem ir lielāka pieredze tiesu tulkošanā. Būtu labi, ja pieredzējušie tulki varētu uzņemties „skolotāja” lomu pār jaunaļiem tulkiem (piemēram, pārļasot tulkojumus vai skaidrojot terminoloļijas lietojumu), tā palīdzot viņiem iejusties

amatā. Protams, svarīgs priekšnoteikums ir tulku slodze, jo liels tulkojumu skaits, kas jāveic, ir ļoti darbietilpīgs un laikiētilpīgs process, tādeļ ir jāizvērtē, vai tulks spēš (un vēlēšies) palīdzēt jaunaļam kolēļim.

Apkopojot visu iepriekš minēto, jāsecina, ka sadarbības veidošanā starp tiesu tulkiem un tiesnešiem, kā arī citiem tiesu sistēmas darbiniekiem ļoti nozīmīga loma ir arī tiesu priekšsēdētāļiem, kuriem būtu jāiesaistās cieņpilnas sadarbības veicināšanā tiesā.

V. TULKOŠANAS PAMATI

Sabiedrībā plaši izplatīts ir viedoklis, ka tulkot var jebkurš, kurš prot divas valodas. Tomēr katrs, kurš šajā jomā ir strādājis, zina, ka ar to vien nepietiek. Tulkojumam mērķvalodā ir jāsaļlabā izteiksmes dabiskums, jo nevienam pasūtītājam nav vajadzīgs burtisks tulkojums. Citreiz tulkotājam viena teikuma pārtulkošanai vajag pietiekami daudz laika, līdz tas ir atbilstoši noformēts mērķvalodā un iegūst jēgu. Profesionālam tulkam/tulkotājam jābūt diviem galvenāļiem instrumentiem – **teorētiskajām zināšanām un praktiskajai pieredzei**. Tādeļ gan praktiski jādarbojas tulkošanas jomā, gan jāapgūst tulkošanas teorija, kuras nevar pastāvēt viena bez otras.

Tie, kas strādā tiesā jau ilguš gadus, droši vien atceras, cik sarežģīti bija uzsākt tulkošanu, kad nebija iespējas apgūt tulka/tulkotāja profesiju un nebija

neviena, kam palūgt padomu. Teorija nav radusies pirms prakses. Cilvēks, kurš ilguš gadus ir strādājis šajā nozarē, uzraksta grāmatu, atklāļ citiem darba specifiku, pastāsta, kādas grūtības var rasties, un piedāvā iespējamus risinājumus. Tieši tāpēc ir vajadzīga teorija, jo tā apkopo daudzu gadu darbā gūtās atziņas, kuras mēs varam veiksmīgi izmantot savā darbā jau šodien, nevis pēc vairākiem nostrādātiem gadiem, pieļaujot desmitiem kļūdu un pastāvēļi no tām mācoties. It īpaši mūsdienās, ņemot vēā straujo tehnoloļiju attīstību, ir sarežģīti iztikt tikai ar savu pieredzi, jo valodā ienāk jauni līdz šim nepazīstami termini, jaunākās tehnoloļijas paver plašākas sadarbības iespējas, tulkotāļiem tiek piedāvātas programmas viņu darba uzlabošanai, un tas visticšākajā veidā ietekmē tulkošanu.

Tulkošanas teorētiskos pamatus un praksi pēta tulkojumzinātne jeb translatoģija. Tulkošanas teorija ietver sevī daudz vairāk nekā tikai tulkošanas tehnikas un terminoloģijas zināšanas, tā piedāvā zinātnisku pieeju ikdienas problēmsituāciju risināšanai no profesionālā viedokļa. Šajā nodaļā ir apkopotas

tulkošanas teorijas galvenās atziņas, ņemot vērā tiesas tulka darba specifiku, bet tulka un tulkotāja studiju programmas sniedz daudz plašāku informāciju par vairākiem citiem aspektiem, kuri ir svarīgi strādājot šajā profesijā.

NOZARĒ IZMANTOJAMĀ TERMINOLOĢIJA

Avotvaloda – valoda, no kuras tulks/tulkotājs tulko tekstu.

Avotteksts – teksts, kuru tulks/tulkotājs tulko.

Mērķvaloda – valoda, kurā tulks/tulkotājs tulko tekstu.

Mērķteksts – teksts, kuru tulks/tulkotājs uzraksta tulkojuma rezultātā.

Mērķauditorija – lasītāji vai klausītāji, kuriem konkrētais teksts adresēts.

Aktīvā valoda – speciālista valoda, uz kuru viņš tulko (parasti tā ir tulka vai tulkotāja dzimtā valoda).

Pasīvā valoda – speciālista valoda, no kuras viņš tulko.

Darba valodas – valodu kombinācijas, kurās tulks vai tulkotājs tulko.

Tulkošanas virziens – virziens, uz kuru valodu tulks/tulkotājs tulko.

Korektūra – interpunkcijas, ortogrāfijas, pārrakstīšanās un formatējuma kļūdu labošana.

Rediģēšana – jēdzienisko un stilistisko kļūdu labošana, terminoloģijas pielāgošana un tās atbilstības izvērtēšana.

Pasūtītājs – privātpersona vai organizācija, kura uzdevusi veikt tulkojumu (tiesu tulki parasti kā pasūtītājus uztver tiesnešus vai sekretārus).

Glosārijs – konkrētas zināšanu jomas terminu un to definīciju alfabētisks saraksts, kurā var būt ietverti arī attēli un cita papildinformācija.

Konsekvence – vienveidīga terminu, valodas stila izvēle visā tulkojumā.

TULKS VAI TULKOTĀJS

Tulkošanas procesā nepārprotami tulkam un tulkotājam ir nozīmīga loma. Kļūdaini ir lietot vārdu tulks, runājot par visiem tulkošanas veidiem. **Tulks** ir speciālists, kas mutiski tulko tekstu no vienas valodas citā valodā (tās var būt runas, pārrunas, konferences, tiesas sēdes u. tml.). **Tulkotājs** ir speciālists, kas rakstiski tulko tekstu, vārdus no vienas valodas citā valodā. Ir dažas valodas, kurās abas šīs profesijas apzīmē ar vienu vārdu, piemēram, krievu valodā – *переводчик*. Tulkojumzinātnes eksperti uzskata, ka tulkam un tulkotājam ir jātulko virzienā uz savu dzimto valodu vai valodu, kuru viņš pārvalda tikpat labi kā dzimto, jeb aktīvajām valodām, jo šajā gadījumā tulkotājs spēj veikt savu darbu, nodrošinot augstu kvalitāti. Bieži vien tulkam vai tulkotājam var būt divas aktīvās valodas un vairākas pasīvās valodas, t. i., valodas, no kurām viņš/ viņa tulko.

Runājot par profesionālajām kompetencēm, tulkam/tulkotājam jābūt ne tikai izglītotam, bet arī erudītam savā jomā. Šajā profesijā nevar iztikt bez pacietības, rūpīguma, precizitātes, ieinteresētības, atbildības izjūtas par sava darba rezultātu. Profesionālim ir veiksmīga saziņa ar darba pasūtītāju, viņš prot pareizi izmantot vārdnīcas un glosārijus, profesionālis gūtās atziņas nepatur pie sevis, tās tiek nodotas kolēģiem. Šeit minētas dažas no profesionālu tulku un tulkotāju raksturojošām īpašībām un prasmēm, bet, protams, ir arī citas svarīgas profesionālās kompetences.

Lai spētu uztvert visas valodas nianšes, abas darba valodas ir jāpārziņina augstā līmenī, tādēļ ir jāuzsver **nemitīgas pašizglītošanās nepieciešamība**.

Tulkotājam/tulkam ir jāapgūst jaunas zināšanas no dažādiem informācijas avotiem (grāmatām, televīzijas pārraidēm, radio raidījumiem u. c.) Kursu vai semināru apmeklēšana ļauj pilnveidot terminoloģijas zināšanas savās darba valodās. Tulkotāju/tulku var salīdzināt ar dejotāju vai vijolnieku: ja viņš nevingrinās regulāri, zūd iemaņas un paliek tikai atsevišķas prasmes. Turklāt valodai ir tendence nemitīgi mainīties gan izteiksmes, gan vārdu ziņā. Vēl ir ļoti svarīgi, lai tulkam/tulkotājam patiktu savs darbs, citādi nemaz nav iespējams to veiksmīgi paveikt.

Tulkotājiem/tulkiem pastāvīgi ir jānostiprina savas gramatikas zināšanas visās savās darba valodās, jāseko līdzi terminoloģijas jaunumiem savā valodu pārī un jāinteresējas par mūsdienu aktualitātēm valodas lietošanā rakstu valodā un mutvārdos. Valodas zināšanas var pilnveidot skatoties televīzijas pārraides mērķvalodā, lasot spriedumus, kas ir sarakstīti gan mērķvalodā, gan oriģinālvalodā. Tas palīdz izprast teikumu struktūru un izmantojamo terminoloģiju.

TIESAS TULKA DARBA PIENĀKUMI UN TIESĪBAS

Tiesas tulka profesijas kods ir 2643 11. Tiesas tulka darba pienākumi un tiesības izriet no parakstītā darba līguma un amata apraksta. Šobrīd tiesas tulks krievu valodai ir štata darbinieks, kura darba pienākums ir veikt mutisko un rakstisko tulkojumu no latviešu valodas uz krievu valodu (un otrādi). Tulka pienākums ir arī attīstīt prasmes, lai spētu sava pildīt sava amata pienākumus. Tulka amata tiesībās ietilpst iespēja saņemt nepieciešamo informāciju no Tiesu

administrācijas darbiniekiem, tiesnešiem, tiesas darbiniekiem, iestādēm.

Tiesas tulkam, pildot darba pienākumus, ir saskare arī ar noziedzniekiem, tādēļ viņam neapšaubāmi ir tiesības uz aizsardzību, ja kāds viņam izsaka draudus vai ietekmē, norādot, kādā veidā jāpilda tulka pienākumi.

Tāpat kā citās profesijās, arī tulkotāja darbā daudz laika tiek pavadīts, strādājot pie datora, tādēļ ir ieteicams ik pēc 1 stundas pārtraukt darbu uz 5–10 minūtēm. Pārtraukuma laikā ir jāpieceļas un jāpastaigā apkārt vai jāizslēdz monitors, lai atpūtinātu redzi.

Tiesas tulkam pašam jāorganizē savs darbalaiks – ņemot vērā noslodzi mutiskajā tulkošanā, jāplāno, kad viņš veiks rakstiskos tulkojumus. To var izdarīt, iepriekš iepazīstoties ar tiesas sēžu grafiku (Tiesu informācijas sistēmā) un noskaidrojot, vai sēdes dalībniekiem nepieciešams tulks. Protams, dažreiz ir sarežģīti paredzēt visas tulkošanas reizes tiesas sēdēs, bet pat aptuvena darba grafika plānošana ļauj samazināt ar darbu saistītu stresu.

RAKSTISKĀS TULKOŠANAS PAMATPRINCIPI

Šajā nodaļā tiks sniegts priekšstats par rakstiskās tulkošanas teoriju, tiesas tulka darba specifiku, kā arī par terminoloģijas izmantošanu.

Visbiežāk par rakstiskā tulkojuma vienību izmanto lappusi. Katram tulkotājam ir jāzina, ka **standarta lappuse ir 1800 rakstzīmes** (angļu val. –

characters), ieskaitot atstarpes (~ 330 vārdi). Rakstzīmju skaitu var uzzināt izmantojot *MS Word* funkciju *Word Count*. Arī *SDL Trados Studio* programmā ir vārdu skaitīšanas funkcija. Jānorāda, ka katra tulkotāja darba temps ir individuāls, bet vidēji vienu lappusi iespējams pārtulkot 40–60 minūtēs (atkarīgs no teksta sarežģītības). Vienas tulkojuma lappuses rediģēšana vidēji aizņem 10–30 minūtes, ņemot vērā labojumu daudzumu un teksta sarežģītības pakāpi.

Tulkošana ir teksta visrūpīgākā lasīšana. Tā ir teksta ATVEIDE, nevis mehāniska vārdu pārrakstīšana, kā no malas varētu šķist. Kvalitatīvs tulkojums pieprasa valodas zināšanas visaugstākajā līmenī – tulkam/tulkotājam ir jāpamana valodas vissīkākās nianšes, kurām dažkārt ir liela nozīme (piemēram, jaka – autors var domāt gan jaku, gan vējjaku, kas mērķvalodā ir dažādi vārdi). Tieši tādēļ tulkam būtu jātulko uz savu dzimto valodu vai valodu, kuru viņš pārvalda tikpat labi kā savu dzimto. Protams, neviens cilvēks nezina pilnībā visus terminus visās dzīves jomās, jo viņš nav datorizētās tulkošanas rīks. Tieši tādēļ labam tulkam ne tikai jāspēj izmantot savas esošās valodas zināšanas, bet **jāpārzina arī ārējie terminu resursi** – vārdnīcas, datubāzes un citi internetā atrodamie resursi –, jāorientējas tajos, jāprot pareizi ar tiem strādāt. Piemēram, vārdnīcā jāizmanto visas nosauktās nozīmes, jāspēj analizēt un pārbaudīt piedāvātie termini, tie jāiztulko abos virzienos, lai pārlicinātos, vai tas ir atbilstošs termins. Tomēr ir ļoti svarīgi izmantot tikai pārbaudītus un drošus avotus.

Savi glosāriji jāveido no pārbaudītiem terminiem, it īpaši tiem, kuri sagādā grūtības, lai katru reizi nebūtu jāmeklē no jauna. Tas ir neatņemams profesionāla tulkotāja instruments. Glosārijs ir

terminu krājums vienā specifiskā jomā, kurā ietvertas arī definīcijas, attēli un cita papildinformācija, kas atvieglo uztveri un paskaidro termina nozīmi. Glosārija uzbūve ir atkarīga no tā veidotāja. Katra glosārija lapa, piemēram, var būt veltīta vienam noziedzīgam nodarījumam vai tēmai.

Viens no tulkošanas svarīgākajiem uzdevumiem ir – **“būt neredzamam”**. Tulkošanas nedrīkst tekstu mainīt, uzlabot vai pasliktināt, atkāpjoties no oriģināla, viņš nedrīkst likt lasītājam manīt, ka tas ir tulkojums.

Cenšoties radīt veiksmīgu tulkošanas pieeju, dažādi tulkotāji ir izstrādājuši tulkošanas teorijas. Viena no populārākajām ir vācu valodnieka Hansa Vermēra (Hans-Josef Vermeer) izstrādātā **Skopa teorija**, kas uzsver tulkošanas pragmatiskos aspektus, uzskatot, ka mērķteksta tipu un formu nosaka funkcija, kuru paredzēts īstenot jaunajā kontekstā. Avotteksts šādā gadījumā tiek skatīts kā informācijas piedāvājums. Tulkošanas tas ir jāpārtulko, izvēloties tās pazīmes, kuras vistuvāk atbilst mērķsituācijas prasībām. Šo paņēmieni lieto galvenokārt informatīvo tekstu tulkošanā.²

Tulkošanas ikdiena sastāv no izvēlēm: kuru terminu atbilstoši situācijai izvēlēties, kuru teksta daļu tulkot, kuru atstāt netulkotu, ko uzsvērt un ko ne, cik reizes pārlasīt tulkoto tekstu utt. Ir svarīgi, lai katra no šīm izvēlēm ir pamatota un izdarīta apzināti. Pīters Ņūmarkss (Peter Newmark) ir teicis: „Cik vien tas iespējams, tulkojumam ir jābūt tuvam oriģinālam un vienlaikus pēc iespējas brīvākam.”

TULKOŠANAS PIEEJAS

Pirmkārt, tulkošanas ir jāsaprot, kāda veida teksts viņam jātulko. Profesionāls tulkošanas pirms tulkošanas tekstu izvērtē. Tiesas tulka darbā lielākoties tulkojamā teksta veids ir viegli nosakāms, jo pārsvarā tie ir spriedumi, tāpēc tulkošanas jāpatur prātā jau iepriekš zināmais teksta mērķis, funkcija un izmantojamā tulkošanas pieeja, kas rutīnas dēļ dažkārt tiek piemirsta.

Izšķir divas galvenās tulkošanas pieejas: **uz avotu orientēta pieeja** (nav alternatīvas) un **uz mērķi orientēta pieeja** (ir alternatīva). Aplūkojot tulkojamo materiālu, vispirms ir jānosaka, kura pieeja katrā konkrētajā gadījumā jāizmanto.

Alternatīva parasti ir tajos gadījumos, kad jātulko sarunvalodas stilā uzrakstīts teksts – brīvs teksts, kura galvenais mērķis ir nodot ietverto domu. Piemēram, tulkojot reklāmas tekstu, mērķtekstu var pat pilnībā mainīt, vienīgi paturot prātā galveno tulkojuma mērķi – lai reklāma sasniegtu vēlamo efektu un pārliecinātu cilvēku iegādāties konkrēto preci. Šādos gadījumos jāņem vērā kultūru tradīcijas un atšķirības, kuras var ietekmēt rezultātu. Piemēram, Francijā, reklamējot trauku mazgājamo mašīnu, tiek stāstīts, ka sieviete varēs vairāk laika veltīt sev, savukārt Spānijā efekts būs lielāks, norādot, ka sievietei būs vairāk brīva laika, ko pavadīt kopā ar ģimeni, jo šajā valstī cilvēku uztverē liela vērtība ir tieši ģimenei.

Parasti tulkojumam nav alternatīvas tulkojot tādus tekstus kā līgumus, apliecinājumus, medicīniskus

² Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=skopa%20teorija&list=skopa%20teorija&lang=LV> (skatīts: 28.11.2014.)

dokumentus, arī spriedumus, proti, ja ir iespējams tikai viens veiksmīgs tulkojuma variants, šādā tulkojumā vissvarīgākie kritēriji ir precizitāte un nododamā informācija.

VALODAS STILI

Tulkotājam ir jāpārzina arī valodas stili, jo tas palīdz saprast teksta funkciju un izvēlēties tulkošanas pieeju. Svarīgi atcerēties, ka mūsdienās, kad valda vārda un izteiksmes brīvība, starp stiliem vairs nav stingru, nepārprotamu robežu, tomēr vairumā gadījumu, protams, tekstam var noteikt stilistisko piederību, izvērtējot teksta iezīmes – vārdu izvēli, teikumu uzbūvi, stilistiskos izteiksmes līdzekļus –, kā arī ņemot vērā teksta mērķi.

Izšķir piecus valodas funkcionālos stilus:

- ▀ *zinātniskās valodas stils* (raksturīgākās pazīmes: iepriekš pārdomāta informācija; loģiska struktūra; stingra valodas un rakstības normu ievērošana; plaši salikti teikumi; monologa raksturs; fakti, analīze, secinājumi, definīcijas, formulējumi; precizitāte);
- ▀ *lietišķo rakstu valodas stils* (raksturīgākās pazīmes: emocionāli neitrāls, lietišķs, informatīvs; daudz terminu, faktu un skaitļu; vienkārši un salikti teikumi; standartizētas vārdkopas);
- ▀ *publicistikas valodas stils* (raksturīgākās pazīmes: emocionāli ekspresīvs; frazeoloģismi; fakti, skaitļi, citāti; aktualitāte; mērķtiecība; tēlaini izteiksmes

līdzekļi);

- ▀ *sarunvalodas stils* (raksturīgākās pazīmes: emocionāli ekspresīvs; daudz tēlaino izteiksmes līdzekļu; ietver citus valodas stilus; frazeoloģismi);

- ▀ *daiļliteratūras valodas stils* (raksturīgākās pazīmes: tēlaini izteiksmes līdzekļi; frazeoloģismi; poētiska, izteismīga valoda).³

EKVIVALENCE

Rakstiskajam tulkojumam ir stingras robežas, kuras tiesas tulkam tikai retu reizi drīkst pārkāpt, tādēļ šoreiz uzmanība tiks pievērsta uz avotu orientētai pieejai (sk. tulkošanas pieejas), kura nepieļauj brīvu, patvaļīgu teksta tulkojumu. ***Šīs pieejas galvenā vērtība ir ekvivalence avottekstam.*** Ekvivalenci jeb līdzvērtību var iedalīt formālajā līdzvērtībā un dinamiskajā līdzvērtībā (sk. 1. tabulu).⁴ Tiesas tulkam būtu jāizmanto dinamiskā līdzvērtība, kas nosaka, ka tekstam mērķvalodā jāskan dabiski, it kā tas būtu uzrakstīts attiecīgajā valodā, nevis pārtulkots, un vienlaikus tekstam ir pilnībā jāatbilst avottekstam. ***Nekāda patvaļīga interpretācija nav pieļaujama, ir jāievēro konsekvence, pareizu gramatisko formu lietojums, noteikta valodas stila izvēle, tomēr, izmantojot šo pieeju, jāatceras, ka tulkotājs tulko jēgu, nevis vārdus.*** Ja pilnībā precīzs tulkojums nav iespējams, jāizvēlas nozīmes ziņā vistuvākais tulkojums jeb jāievēro mazākā ļaunuma princips. Tulkojot ir svarīgi katru reizi izdarīt apzinātu izvēli. Ja tulkotājs cenšas uzminēt, tas nozīmē, ka viņš nav profesionālis

³ Valodas stili un to pazīmes. Pieejams: <http://tulki.venta.lv/TulkaABC/7> (skatīts 28.11.2014.)

⁴ Dinamiskā un formālā ekvivalence. Pieejams: http://en.wikipedia.org/wiki/Dynamic_and_formal_equivalence (skatīts 01.12.2014.)

un nepārzina tēmu, kuru tulko. Konsekvence ir vienveidīgu terminu izvēle visā tulkojumā. Tas nozīmē, ka, vienam terminam tulkojumā izvēloties

dažādus sinonīmus, tulkotājs var maldināt lasītāju. To var darīt tikai tad, ja citādi nav iespējams izveidot teikumu.

EKVIVALENCE JEB LĪDZVĒRTĪBA

FORMĀLĀ LĪDZVĒRTĪBA

MĒRĶIS: VISTUVĀKĀ IESPĒJAMĀ ATBILSTĪBA
AVOTTEKSTAM

DINAMISKĀ LĪDZVĒRTĪBA

MĒRĶIS: TEKSTAM MĒRĶVALODĀ JĀSKAN DABISKI
UN, CIK VIEN TAS IESPĒJAMS, PRECĪZI JĀATBILST
AVOTTEKSTAM

EKVIVALENTA JEB LĪDZVĒRTĪGA TEKSTA MATERIĀLA RADĪŠANA MĒRĶVALODĀ.

PROBLĒMAS: GRAMATIKAS NORMU NEATBILSTĪBA
AUTORA PIEĻAUTĀS KĻŪDAS
AVOTTEKSTS SATUR JĒDZIENUS, KURI ATTIECAS UZ ŠĪ TEKSTA KULTŪRU
TULKOTĀJA AIZSPRIEDUMI UN SUBJEKTĪVĀ UZTVERE
LASOT TULKOJUMU, JŪTAMA TULKOTĀJA KLĀTBŪTNE

1.TABULA

GRŪTĪBAS

Bez šaubām, katrai pieejai ir savi trūkumi. Cenšoties radīt ekvivalentu tekstu mērķvalodā, neapšaubāmi rodas vairākas problēmas, jo valodas atšķiras daudzos aspektos. Bieži vien latviešu un krievu valodas gramatikas likumi un normas nesakrīt, tāpēc jāveic nepieciešamās izmaiņas, piemēram, jāpārveido teikuma struktūra. Viena no problēmām jebkurā teksta veidā ir autora pieļautās

kļūdas. Tulkotājam ir jāapsver, vai viņš drīkst veikt savus labojumus. Tiesas tulka gadījumā – tulks nav tiesīgs veikt nekādus būtiskus faktu labojumus, jo tulkojums nav dokumenta oriģināls, un labojumu rezultātā sanāk, ka tulkojums nav pareizs, jo tas neatbilst oriģinālam. Tāpēc bieži vien kļūdas atveide kļūst par izaicinājumu. Protams, ja tas ir izlaists burts parastā vārdā, kuru nav iespējams kontekstā pārprast, vārds ir jāiztulko pareizi, bet, ja kļūda ir uzvārdā, ielas nosaukumā vai datumā, tulkam nav tiesību šādu

klūdu labot. Šādā gadījumā ir jāpaziņo teksta autoram, ka ir konstatēta kļūda, un viņš arī izlems par tālāko rīcību. Jāpiebilst, ka ir traucējoši, ja tulkotājs nāk pie autora, lai precizētu katru atsevišķu kļūdu, tādēļ tas būtu jādara, apkopojot visas neprecizitātes.

TULKOŠANAS METODES

Pastāv arī **tulkošanas metodes**, kuras daudzi tulkotāji veiksmīgi izmanto, nekad neaizdomājoties par tām teorētiskā izpratnē. Kā galvenās var minēt:

Tiešs jeb burtisks tulkojums – tulkojums vārdu pa vārdam, piemēram: liecinieks aizmirsas lietas apstākļus (свидетель забыл обстоятельства дела).

Pragmatiskā adaptācija, gramatiskā adaptācija, kompensācija (kad tulko frāzi pa frāzei) – ja kādu teksta daļu nav iespējams iztulkot vārdu pa vārdam gramatiski vai lingvistiski nianšu dēļ, tad tulkotājs ievieš nepieciešamās izmaiņas, piemēram, vārdu secībā. Bieži vien tulkotājs var izmantot divdabja teicienu palīgteikuma vietā, piemēram: izsaukuma kartē, kuru aizpildīja liecinieks (в карточке вызыва, заполненной свидетелем).

Papildinājums – papildina tulkojumu, lai lasītājam taptu skaidra ietvertā doma, piemēram, sadūra (ударил ножом/отверткой).

Nulles tulkojums – piemēram: SIA „Koka mēbeles” (ООО „Koka mēbeles”), dzēriens „Coca Cola” (напиток „Coca Cola”).

Izlaišana: liekvārdības gadījumos vai tad, kad teksts ir skaidrs bez kādas konkrētas tā daļas, piemēram, *krimināli sodīts* ((уголовно) судимый) vārds *судимый* jau ietver kriminālsoda raksturu, jo nevar būt административно судимый.

Antonīmu tulkošana – tulkotājs labskanībai izmanto antonīmu, piemēram: *tā nav laba ideja* (это плохая идея).

Aizguvumi (kalki) – vārdi vai vārdu savienojumi, kas veidoti pēc konkrēta citas valodas parauga (*debesskrāpis* (небоскрёб), *konfrontācija* (конфронтация)).

Aprakstošais tulkojums – tiek dots kāda termina apraksts, jo nav iespējams sniegt precīzu tulkojumu vai arī termina lietotājiem ir atšķirīga izpratne par vārda nozīmi.

Skaidrojošais tulkojums – *nevērtīga manta* (вещь без стоимости).

Vispārināšana – *darba līgums* (договор).

Precizēšana – *izkāpa* (вышел из машины).

Aizvietošana (vārdu; vārdšķiru; teikumu; teikumu veidu), piemēram: *lasīšanai nav jēgas* – *nav jēgas lasīt*.

Teikuma sadalīšana vai apvienošana – dažreiz tulkojumu ir iespējams loģiski strukturēt sadalot teikumus; citreiz tulkojumā ir nepieciešams teikumus apvienot.

Šīs vispārīgās tulkošanas metodes ir nosauktas, lai radītu priekšstatu par tām, bet tas nekādā gadījumā nenozīmē, ka katrā tulkojumā tās visas ir jāizmanto. Metodes var noderēt problēmsituāciju risināšanā, kad nav iespējams tulkojums vārdu pa vārdam.

TULKOTĀJA PIEZĪMES

Tiesas tulka darbam ir sava specifika, un katra atkāpšanās no oriģināla ir jāpamato. Ja tulkotājs ir veicis nozīmīgas izmaiņas vai vēlas plašāk paskaidrot kādu terminu divdomības dēļ, viņš var izmantot *vēri* – zem lapas teksta dotu atsauci vai piezīmi, uz kuru parasti ir norāde tekstā. Tulkotāja piezīme ir jānoformē tā, lai lasītājam nepārprotami kļūtu skaidrs, ka tā nav avotteksta daļa, piemēram, tekstā ievietojot zvaigznīti un zem lapas teksta rakstot skaidrojumu (* *Tulkotāja piezīme: ...*). Šādu piezīmju gan nedrīkst būt pārāk daudz, jo tas liecina par tulkotāja nespēju izvēlēties atbilstošu terminu un atsevišķos gadījumos arī par neprofesionalitāti.

TULKOŠANAS PROCESS

Vēlreiz aplūkosim tulkošanas procesu kopumā. Tulkošanas process nosacīti sastāv no pieciem posmiem (sk. 1. attēlu).

Pirms uzsākt pašu tulkošanu, saņemtais teksts ir **jāizlasa, jāveic tā analīze**, nosakot teksta valodas stilu un funkciju un izvēloties tulkošanas pieeju. Šis posms nepieciešams, lai tulkotājs zinātu visa teksta saturu, lai to nepārprastu un neizdarītu pārsteidzīgus secinājumus, kā tas gadās veicot tulkojumu uzreiz, bez pārlasīšanas. Rezultātā tulkotājam būs jāveic papildu korekcijas jau iztulkotajā tekstā. Tiesu tulku un tulkotāju gadījumā bieži vien mutisko un rakstisko tulkojumu veic viens un tas pats cilvēks, tādēļ viņam teksts jau ir zināms un, iespējams, ir iztulkoti visi tie termini, kas sagādāja grūtības tiesas sēdes laikā. Tas nozīmē, ka zināmā mērā šis posms ir daļēji izpildīts.

1. ATTĒLS. TULKOŠANAS PROCESS

Pēc tam jāveic teksta analīze – jānosaka teksta funkcija un jāpasvīturo atlikušie nezināmie vārdi, kā arī tie vārdi, par kuriem **tulkotājs** nav pārliecināts. Nākamais posms – ar vārdnīcas vai citu avotu palīdzību jānoskaidro šo vārdu, terminu tulkojums, to atzīmējot savās piezīmēs. Katrs tulkotājs pats izvēlas, kādā veidā to darīt – vai nu uzreiz avottekstā (lapas malās), ja ir pieejama tā kopija, vai arī rakstot uz atsevišķas lapas, var arī vārdu tulkojumus izdrukāt. Šis solis, iespējams, var šķist garlaicīgs un laikietilpīgs, bet tieši šādā veidā tulkotājs var ietaupīt laiku, jo bieži vien rodas situācijas, kad termini tekstā atkārtojas un tulkotājs vairākas reizes vārdnīcā meklē vienu un to pašu vārdu.

(it īpaši garos spriedumos, kuri tiek tulkoti vairākas dienas vai pat nedēļas). Šis solis attiecas arī uz tulkojumiem, izmantojot *SDL Trados Studio* programmatūru. Ja visi termini jau ir iztulkoti un uzrakstīti uz lapas, pietiek vienu reizi uz tiem paskatīties. Protams, mēdz būt neliela apjoma standarta spriedumi, kad visi termini ir zināmi un nav nepieciešams veikt papildu darbības. Tieši tādēļ tulkotājs pats nosaka sava darba procesu. Šis process ir jāapgūst, lai tas būtu ierasts, tikai tad var just ieguvumu no tā.

Nākamais posms ir pati **tulkošana**, pēc tam jāveic **korektūra** un **redigēšana**. Korektūra un redigēšana ietver jau iztulkotā teksta labošanu, t. i., atkārtotu pārlasīšanu mērķvalodā un salīdzināšanu ar oriģinālu, terminoloģijas atbilstības pārbaudi teksta mērķim un kļūdu labošanu. Tiesas tulka darbs ir ļoti atbildīgs, tādēļ tulkojumā nedrīkst palikt neprecizitātes, kļūdas vai pat izlaisti teikumi un paragrāfi. Tas nozīmē – lai novērstu iespējamās nepilnības, katrs avotteksta teikums ir jāsalīdzina ar mērķtekstu. Iespēja kaut ko netīšām izlaist mazinās, ja tiesas tulkotājs izmanto *SDL Trados Studio* programmatūru, kurā, izvēloties attiecīgo filtru, ir funkcija parādīt neiztulkotos vai neapstiprinātos segmentus, kā arī tajā tiek piedāvāts drukāt gatavu tulkojumu, saliekot avottekstu un mērķtekstu divās kolonnās (vienu otram blakus), kas tādējādi tiek sagatavots korektūrai un redigēšanai. Neapšaubāmi, kvalitatīvam darbam ir nepieciešams vēl viens posms – gatavā tulkojuma **lasīšana** –, kas savā ziņā ir kvalitātes kontrole. Lai labāk pamanītu nepilnības un kļūdas, tulkojums būtu jālasa nevis uzreiz pēc redigēšanas, bet mazliet vēlāk. Korektūru, redigēšanu un lasīšanu var veikt arī cits cilvēks (kolēģis). Tas nodrošina dubultu pārbaudi. Lai nepieciešamības gadījumā varētu

noskaidrot visus pārpratumus, ieteicams saglabāt veiktos tulkojumus.

RAKSTISKĀ TULKOJUMA NOFORMĒŠANAS PRASĪBAS

Saskaņā ar labo praksi tulkojumam ne tikai saturiski jāatbilst oriģinālam, bet arī vizuāli ir jāizskatās kā avottekstam. Protams, mēs nevaram ietekmēt teksta apjomu, kas krievu valodā, salīdzinot ar latviešu valodu, ir garāks, bet teksta izkārtojumam un formatējumam maksimāli ir jāatbilst oriģinālam.

Pirms tulkojuma ir jābūt uzrakstam, ka tas ir tulkojums no kādas valodas, piemēram: ПЕРЕВОД С ЛАТЫШСКОГО ЯЗЫКА (*tulkojums no latviešu valodas*).

Jāatceras, ka tulkotājs tulko nevis oriģinālu, bet sprieduma NORAKSTU (КОПИЯ), un vēlāk abi dokumenti tiek cauršūti un nosūtīti lietas dalībniekam. Tādēļ visiem attiecīgajiem apliecinājumiem arī jābūt tulkotiem. Ja tulkojamais dokuments nav spriedums, tad jānovērtē konkrētā situācija. Ja dokumentā ir uzraksts NORAKSTS, tad tas noteikti ir jāatspoguļo arī tulkojumā. Pēc būtības tulkojums ir dokumenta atvasinājums, tam nav oriģināla spēka (jūs taču nevarat tikai ar dzimšanas apliecības tulkojumu, bez tās oriģināla, veikt jebkādas juridiskas darbības).

Tulkotājs savā tulkojumā neizmanto **ģerboni**, tikai iekavās slīprakstā norāda par tā esamību: /ģerbonis/ (/герб Латвийской Республики/). Arī **parakstus** atveido analogiski: /personiskais paraksts/ (/личная подпись/). Līdzīgi atveido **zīmogus un spiedogus**, norādot tajos ietverto tekstu: /ģērboņzīmoga nospiedums: Latvijas Republikas .. tiesla/

(/оттиск гербовой печати: .. суд Латвийской Республики/), /spiedoga nospiedums: ../ (/оттиск штампа: ../).

Zem tulkojuma jābūt norādītam datumam, sastādīšanas vietai un tikai tulkotāja parakstam, tiesnesim nav nepieciešams apliecināt tulka parakstu, jo atbildību par savu darbu tikai uzņemas tulkotājs, nevis tiesnesis. Tulkotājam jānorāda šāds apliecinājuma teksts:

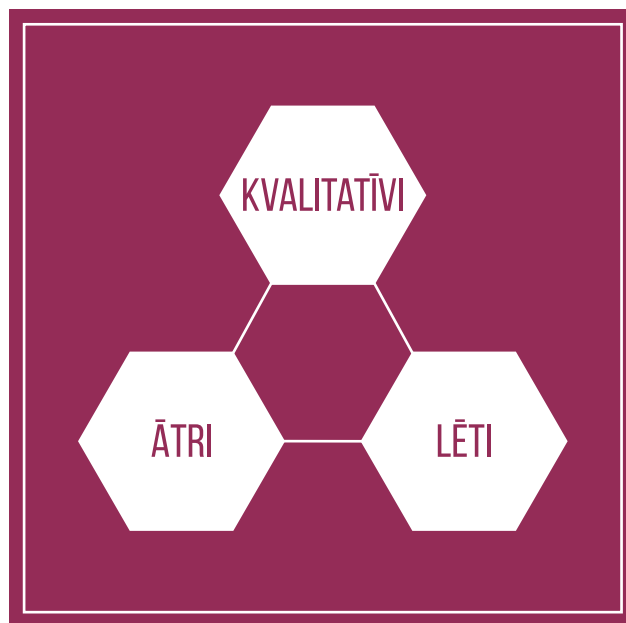
„Я, [vārds, uzvārds], подтверждаю, что владею латышским и русским языками, и этот, моей подписью заверенный перевод документа с латышского языка на русский язык, является орфографическим и верным.

Переводчик .. сюда [vārds, uzvārds]
[vieta, datums, paraksts, paraksta atšifrējums]”

RAKSTISKĀ TULKOJUMA KVALITĀTE

Dzīvē parasti nav īstenojama 2. attēlā redzamā izpratne par tulkojumu, jo tikai izredzētajiem izdodas vienlaikus saņemt kvalitatīvu, lētu un īsā laikā veiktu tulkojumu.

Kvalitātes jēdziens būtu jāaplūko plašāk. Ja mēs iedomājamies apavus, tad kvalitatīvi apavi ir ērti, tie neplīst, nenonēsājas, neizmirst un arī labi izskatās. Tad, runājot par tulkojuma kvalitāti, šis jēdziens iegūst abstraktas robežas. Sakot, ka kvalitatīvā tulkojumā viss ir pareizi iztulkots, mēs patiesībā neko nepasakām. Pareizi/nepareizi var attiecināt tikai uz kādu konkrētu vārdu, frāžu tulkojumu. Kopumā tulkojumu var

2. ATTĒLS. PASŪTĪTĀJA IZPRATNE PAR TULKOJUMU

raksturot kā **veiksmīgu** vai **neveiksmīgu**. Iedodot vienu un to pašu tekstu tulkošanai pieciem profesionāliem tulkiem, mēs varam iegūt piecus veiksmīgus tulkojumus, kuri cits no cita atšķirsies, kā arī, lūdzot veikt tulkojumu vēl vienam tulkam, varam arī saņemt neveiksmīgu tulkojumu.

Par tulkojumu var teikt veiksmīgs vai neveiksmīgs, aplūkojot vairākus kritērijus, novērtējot, vai teksta ideja ir pilnībā atveidota mērķvalodā, vai ir izvēlēti atbilstošie termini konkrētajā jomā, vai gramatikas normas atbilst mērķvalodas gramatikas normām, vai stils atbilst oriģinālvalodas stilam, vai tulkojums ir saprotams lasītājam. Vislielākā problēma ir tā, ka daudzi no šiem kritērijiem ir subjektīvi. Tādēļ ir jānosaka **kvalitātes minimālās prasības**:

- tulkojums ir saprotams lasītājam;
- tulkojums maksimālā apjomā atbilst avottekstam;
- tulkojumā nav pareizrakstības kļūdu, nepamatoti izlaistu teikumu vai vārdu;
- tulkojumā ir ievērotas literārās valodas normas, tiek izmantoti nozarei atbilstoši termini;
- tulkojumā saglabāts oriģinālvalodas stils.

Kas ir izcils tulkojums (attiecībā uz apjomīgu tekstu)? Vai vispār ir iespējams tādu veikt? Protams, ka ne. Pārlasot tulkojumu vairākkārt, rodas jaunas piezīmes un tiek atrastas teksta daļas, kurās gribētos veikt labojumus. Vienmēr ir kāds termins, kuram nav atrasts pietiekami labs ekvivalents. Nedrīkst jaukt **tulkojuma kvalitāti** ar **avotteksta kvalitāti**! Nevienam nebūtu tiesību norādīt uz to, ka tulkojums ir kļūdainš, līdz nav aplūkots avotteksts. **Darba kvalitāti var novērtēt tikai cits šīs jomas speciālists jeb tulkotājs.** Svarīgi ir atcerēties, ka *pat milzīga darba apjoma gadījumā tulkotājs nedrīkst nodot nepārlasītus tulkojumus, nedrīkst pavisām pildīt savus pienākumus, jo viņš katrreiz uzņemas atbildību par padarīto darbu un iespējamajām problēmām, kuras šī darba rezultātā var rasties.* Vienlaikus gan tulkotājam, gan tulkam ir jābūt iespējai pamatot savu viedokli, ja šāda problēmsituācija rodas.

AR ROKU UZRAKSTĪTO DOKUMENTU TULKOŠANA

Runājot par apelācijas sūdzību tulkojumu, **tulkotājam nav jācenšas uzminēt, kāds vārds ir uzrakstīts rokrakstā.** Ja tas patiešām nav salasāms, tā arī jānorāda iekavās, piemēram: *nesalāsāms vārds/divi vārdi, bet varētu būt ..* Iestāžu spiedogi un uzraksti latviešu valodā (par saņemšanu) nav jāatspoguļo, ja

vien tie nepārprotami nav oriģinālā dokumenta daļa.

SADARBĪBA UN KOMUNIKĀCIJA

Tulkotājam jāievēro **dialoga princips** – tulkotājs nekad nav pats par sevi,⁵ lai arī bieži vien mums šķiet, ka viņš tulkojumā ir pats galvenais cilvēks. Vienmēr ir jāpatur prātā, ka jūsu darbam būs lasītājs un tulkojamajam tekstam ir arī autors. Ir jādomā, kādam mērķim, kādai mērķauditorijai tulkojums būs paredzēts un kādu domu vēlēties pateikt autors.

Nedrīkst aizmirst, ka tulkotājs NAV teksta autors, viņa/viņas uzdevums ir tikai atveidot autora idejas un stilu citā valodā, pašam paliekot neredzamam. Tas nekādā gadījumā nenožīmē, ka jums kā tulkotājam ir tiesības kaut ko labot vai precizēt. Tādēļ ļoti svarīga ir komunikācija ar autoru. Citreiz kāda no teksta daļām nav saprotama vai to var saprast divdomīgi (piemēram, nozaga kannu – tā var būt gan degvielas kanns, gan piena kanns, atsevišķos gadījumos arī tējkanna). Ja rodas šaubas, tās ir jānovērš konsultējoties ar autoru (tiesnesi). Mums piemīt ļoti cilvēciska tieksme labot citu cilvēku kļūdas. Tulkotājam (it īpaši tiesas procesa vajadzībām) ir mazāk jādomā par avotteksta uzlabošanu savā izpildījumā. Viņam ir jāfokussējas uz teksta atbilstību mērķim un funkcijai. Atrodot tekstā būtiskas kļūdas (nevis izlaistu komatu vai izlaistu burtu vārdā), par tām jāpaziņo autoram, kurš tad arī ir tiesīgs izlemt par tālāko rīcību. Vienlīdz svarīga ir komunikācija ar kolēģiem un dažādu nozaru speciālistiem. Šādā veidā var **ietaupīt laiku un nodrošināt kvalitāti.** Tulkotājam nav jāpavada laiks ilgstoši meklējot

⁵ Chesterman, A. *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory.* Benjamins Translation Library, 1997.

atbilstošu terminu, ja to var pajautāt uzticamam, profesionālam tulkotājam. Drošībai šo terminu var pārbaudīt internetā atrodamajos avotos – vai tas patiešām nozīmē to, kas tulkotājam jāpārtulko.

Komunicējot ar kolēģiem, vajadzētu atcerēties, ka katrs dara savu darbu – ***cieniet viņus***, atzīmējiet sev neskaidros jautājumus un vēlāk tos *pajautājiet vienlaikus*, nevis ik pēc 10 minūtēm jautājiet to, ko paši varat atrast vārdnīcā, tādā veidā traucējot otru cilvēku un kavējot viņa darbu.

Kvalitāti palīdz uzlabot attiecīgajā (juridiskajā) jomā mērķvalodā sastādītu tekstu lasīšana, kas ļauj apgūt mērķvalodas terminoloģiju un izteiksmes veidu. Svarīgs kvalitātes elements ir arī **kritika**, kas mudina strādāt labāk un norāda uz nepilnībām. Protams, tai jābūt pareizi noformulētai. Noteikti jāuzklausā konstruktīva kritika un jāizdara secinājumi. Taktiski jānorāda arī uz kolēģu kļūdām, lai viņiem ir iespēja pilnveidoties. Diskusijās rodas patiesība, tiek iegūta jauna pieredze un zināšanas. Kolēģiem ir jādalās ar kvalitatīvu informāciju un skaidri jānorāda, ja viņš nav pilnībā pārliecināts par kāda termina atbilstību. (Nesakiet: „*Man šķiet ..*” *Cilvēks vēlāk aizmirst šo piebildi, un sanāk, ka tieši jūs ieteicāt neprecīzu terminu.*) Nemaldiniet savus kolēģus. Tulkotājs, protams, pats atbild par savu tulkojumu, un galu galā viņam/viņai būs jāizlemj, kuru variantu lietot, tomēr šaubīšanās var radīt nevajadzīgus sarežģījumus un pārpratumus.

TERMINU AVOTI

Kvalitātes nodrošināšanai ir būtiski izmantot pārbaudītus un drošus terminu avotus (piemēram, Valsts valodas centra datubāzi, Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas terminu datubāzi). Ja šādos avotos nav jums nepieciešamās informācijas, tad iegūtā informācija ir jāpārbauda vairākos citos avotos, un, ja tie apstiprina, ka termina definīcija atbilst tam, ko jūs meklējat, varat droši to izmantot. Terminu definīcijas palīdz situācijās, kad nav skaidrs, kuru no terminiem izvēlēties, kāda ir katra vārda nianse (piemēram: *представуь* – *предоставуь*).

Ir vairāki tiesību akti, kurus var izmantot meklējot atbildes tulkošanas jomā: Valsts valodas likums, Ministru kabineta (MK) noteikumi Nr. 291 „Kārtība, kādā apliecināmi dokumentu tulkojumi valsts valodā”, likums „Par Latvijas valsts ģerboni”, MK noteikumi Nr. 114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju”.

KRITIKA

Kāpēc kvalitāte ir tik svarīga? Patiesībā tulkotāji ir lielā mērā atbildīgi par valodas attīstību un terminu lietošanu un ieviešanu. Ja tulkotājs ir pieļāvis kļūdu, kāds cits to tālāk var izmantot, publicēt, atsaukties uz šo tulkojumu, pieminēt kādā rakstā, tādā veidā izraisot ķēdes reakciju. Un tāpēc arī rodas kritika, kas ir neatņemama jebkura darba sastāvdaļa. Ja neviens mums nepasaka, ka darām savu darbu slikti, mēs turpinām domāt, ka viss ir kārtībā. Tomēr arī kritizēšana ir māksla. Savi kolēģi jākritizē konstruktīvi

un profesionāli, iepriekš pārdomājot sakāmo, lai cilvēks patiešām to sadzird, nevis apvainojas. Piemēram, var teikt: „Zini, es lietoju šo terminu. Kāpēc tu domā, ka šis ir labāks?” Arī pašam ir jāiemācās uztvert kritiku pozitīvi un izdarīt secinājumus.

ĪPAŠVĀRDU ATVEIDE

Īpašvārdu atveide vienmēr ir bijusi sarežģīta. Tulkošanai latviešu valodā var izmantot Ministru kabineta noteikumus Nr. 114 „Par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju”. Diemžēl Krievijas Federācijā nav normatīvā akta par personvārdu atveidi krievu valodā. Tulkotājs var izmantot 1982. gadā Latvijā izdotu grāmatu *Инструкция по передаче латышских имён собственных на русский язык* („Instrukcija par latviešu personvārdu atveidi krievu valodā”). Tajā minēts, ka vārdus un uzvārdus netulko, bet pēc cilvēka vēlēšanās vārdu var atveidot viņam tīkamā veidā, kam, protams, jābūt gramatiski pamatotam variantam. Kā viens no piemērotākajiem variantiem varētu būt tāds, kur tiek minēts vārds, uzvārds, un tas tiek rakstīts ierastā formā krievu valodā, piemēram, *Сергей Иванов*, aiz tā iekavās norādot burtisko atveidojumu (*Сергейс Ивановс*). Ielu nosaukumus atveido attiecīgajā locījumā, kā tas ir latviešu valodā, piemēram, *улица Бривибас*. Ja tekstā nepārprotami ir norādīta adrese, uz kuru tiks sūtīta korespondence, tā jāatstāj oriģinālvalodā.

ELEKTRONISKIE TULKOŠANAS RĪKI UN TO VEIDI

Mūsdienu pasaulē gandrīz katrā dzīves jomā informācijas tehnoloģijas ir ienesušas vērienīgas pārmaiņas. Tulkošanas nozare nav izņēmums – ir izstrādāti vairāki speciāli tulkošanas rīki, kuri atvieglo tulkotāju darbu. Sākotnēji tās bija tikai elektroniskās vārdnīcas, bet, šīs vārdnīcas pilnveidojot, tika izstrādātas arī teksta tulkošanas programmas. Šā procesa sākumā tulkotāju bažas, ka viņus aizvieto ar šādu programmu, bija pilnībā saprotamas, bet drīz vien kļuva skaidrs, ka tā vēl daudzus gadus nespēs aizstāt tulkotāju vai tulku, jo programmai pietrūkst cilvēciskas uztveres. Programmas nemitīgi tiek uzlabotas un papildinātas, tomēr tās joprojām nav spējīgas nodrošināt atbilstošu tulkojuma kvalitāti visās jomās, lai gan ir vairāki teksta veidi, kurus programma spēj kvalitatīvi pārtulkot (piemēram, lietošanas instrukcijas).

Daudziem mājās ir savs dators, kurā ir pieejamas **elektroniskās vārdnīcas**. Piemēram, *Tildes Tulkotājs*, vairs nav nekas neparasts. Ir arī *tiešsaistes vārdnīcas*, kuras ir pieejamas internetā. Šāda vārdnīca ir viens no tulkošanas palīgrikiem, kurā atrodama terminu datubāze un šo terminu tulkojumi. Lietotājs ieraksta meklēšanas logā terminu, un vārdnīca piedāvā tulkojumu variantus, jo parasti vienam vārdam mēdz būt vairāki tulkojumi dažādos kontekstos, piemēram, *лицо* (gan seja, gan persona). Tulkotājam jāizvēlas, kuru terminu lietot.

Kā otru speciālo tulkošanas rīku veidu var minēt **mašīntulkošanas programmas**, Viena no populārākajām ir Google translate, kur programmā

tiek ierakstīta avotteksta daļa, un pēc tam programma, izmantojot datubāzi, veic automātisku teksta tulkojumu. Visbiežāk šādas programmas izmanto gan atsevišķu vārdu tulkojumus, gan frāžu un pat veselu teikumu tulkojumus, kuri atrodas programmas datubāzē. Vislielākais šādu programmu trūkums ir vārdu daudznozīmība. Programma nespēj katrreiz noteikt, kuru termina nozīmi izvēlēties, tāpēc rodas pārpratumi un neveikli vārdu savirkņēmumi.

Visbeidzot pastāv arī datorizētā tulkošana jeb „**inteliģentās tulkošanas programmas**” (*computer assisted translation, saīsināti CAT*). Šīs programmatūras ir izstrādātas nevis lai strādātu tulkotāju vietā, bet gan lai tulkotāji strādātu ar tām – tās uzlabo tulkošanas procesa ātrumu un kvalitāti, kā arī veicina terminoloģijas konsekvenci (vienveidīgu terminu izvēli visā tulkojumā). Tās uzkrāj tulkotāju veiktos tulkojumus un saglabā to savā atmiņā pa teikumu pāriem, lai vēlāk, tulkojot tādu pašu vai ļoti līdzīgu tulkojumu, to automātiski iekopētu rediģēšanai vai apstiprināšanai. Arī *SDL Trados Studio* ir viena no šādām programmām.

Jāpiebilst, ka nedz mašīntulkošanas programmas, nedz *CAT* nav izmantojamas ar roku rakstītiem tekstiem, drukātiem un skenerim nesalasāmiem tekstiem. Šiem tulkošanas rīkiem nepieciešams elektronisks teksts, ko tie spēj pārveidot mērķvalodā.

MUTISKĀS TULKOŠANAS PAMATPRINCIPI

Mutiskā tulkošana ir senākā tulkošanas forma. Tulka darbadiena nelīdzinās nevienai citai

darbadienai, kurā tiek izmantota mutiskā valoda. Tā nav vienkārši parunāšana – tulks klausās, uztver, analizē, izprot, domās izdara desmitiem izvēļu un veic mutisku oriģināla atveidojumu citā valodā, – un tas viss dažās sekundēs. Tas rada izjūtu, ka cilvēks ir pasaulē visapbrīnojamākā mašīna. Tieši tādēļ tulkam ir jāpiemīt talantam – šo profesiju nevar apgūt, mehāniski iemācoties vārdu kombinācijas. Tomēr ir arī prasmes, kuras var attīstīt, tādas kā komunikācijas iemaņas un izturību.

Tulka darbs prasa fizisku un emocionālu noturību. Pildot ikdienas darba pienākumus, tulkam jāatrisina daudzas problēmsituācijas un jāiztur gan profesionāli, gan cilvēciski pārbaudījumi (piemēram, termina izvēle vai subjektīvā viedokļa noklusēšana). Tulka lielākie ieguvumi ir: gandarījums par paveikto darbu, sava nozīmīguma apzināšanās, it īpaši ja darbs patiešām labi padodas, tulka varas pozīcija gan mikstinot, gan saasinot situāciju. Ne katrs var darīt šo darbu, un tieši tas ir svarīgākais faktors, kāpēc šīs profesijas pārstāvji jūtas tik īpaši.

Apsūdzētajam ir tiesības uz tulka pakalpojumiem, jo ikvienam ir tiesības saprast, kas notiek policijā, prokuratūrā vai tiesā. Citās valstīs pastāv tieši tāda pati problēma kā Latvijā: vienmēr ir atsevišķas kriminālprocesā iesaistītas personas, kuras pārvalda attiecīgās valsts valodu, tomēr apgalvo, ka tām nepieciešams tulks. Šādai situācijai ir daudz dažādu iemeslu, tomēr nevienā stadijā neviens procesa virzītājs neriskē noraidīt šo lūgumu un nodrošina tulka klātbūtni, jo rezultātā var tikt atcelts spriedums vai pierādījumi novērtēti kā nepieļaujami.

Tulka galvenais uzdevums ir veiksmīgas divu pušu komunikācijas nodrošināšana. Ja rodas

sarežģīta situācija, kurā jūs nespējat acumirkļi rast kvalitatīvu, precīzu risinājumu, izmantojiet skaidrojošu tulkojumu vai pārfrāzējiet teikumu. Ja kaut kas nav skaidrs, ir jāpārjautā, jo citreiz minēšanai, veicot tulkojumu, var būt neparedzamas sekas. Minēšana nozīmē, ka tulkam nav izpratnes par terminu. Un kā šādā gadījumā mēs varam palīdzēt saprast teiktā nozīmi? Tulkam ir jāpārzina arī dažādu tautību kultūras izpratne (piemēram, cilvēkiem par Ziemassvētku svinēšanas laiku var būt atšķirīga izpratne). Vēl viens ļoti svarīgs aspekts tiesas tulka darbā ir konfidencialitāte. Informāciju, kura kļuvusi zināma, veicot savus darba pienākumus, nedrīkst izpaust tālāk. Šis noteikums attiecas uz visiem tulkiem un tulkotājiem, ne tikai tiem, kuri strādā tiesā.

Profesionālam tulkam ir jādomā arī par to, kā pareizi ģērbties, kā izturēties, kā runāt tiesā. Jāvalkā ieturēts, lietišķs apģērbs, sievietēm vajadzētu atturēties nēsāt tērpu ar dziļu dekoltē, caurspīdīgas blūzes, īsus svārkus, savukārt vīriešiem darbā nevajadzētu ierasties treniņtērpā vai T-kreklā.

Tāpat kā tulkotājam, arī tulkam ir visu laiku jāatceras tulkojuma mērķis. Nevajadzētu pārmērīgi ieslīgt burtiskajā tulkojumā – vārdu pa vārdam. Šādu tulkojumu ir sarežģīti uztvert. Neapšaubāmi, arī mutiskajam tulkojumam jāietver visa informācija, bet tai mērķvalodā jāizklausās dabiski.

ATMIŅA

Tulka galvenais instruments ir **atmiņa**. Ir vairāki atmiņas veidi – vizuālā, dzirdes un maņu atmiņa. Tulkošanas procesā parasti izšķir īslaicīgo,

darba un ilglaicīgo atmiņu. Tulks izmanto īslaicīgo atmiņu akustiskās informācijas saglabāšanai, un tā nodrošina informācijas noturēšanu no 2 līdz 10 sekundēm. Īslaicīgā atmiņa spēj uzglabāt vienlaicīgi 5–8 vārdus, bet atmiņu var trenēt, un tulkiem tas ir jādara. Tulki izmanto arī darba atmiņu, kuras ilgums ir aptuveni 30 sekundes un kura kalpo semantiskā satura saglabāšanai. Ilglaicīgajā atmiņā tiek glabāta informācija par faktiem, vārdiem, jēdzieniem, noteikumiem u.c.⁶

Veicot sinhrono tulkojumu, laika nobīde tulkojumā drīkst būt 1–10 sekundes. Ja tā ir lielāka, tulkam būs grūti atveidot dzirdēto un uztvert tālāko tekstu, tādējādi radot saziņas problēmas lietas izskatīšanas laikā.

TULKA PIEZĪMES

Tā kā atmiņai ir ierobežotas iespējas, mēs nespējam nekavējoties precīzi iegaumēt visu runu, lai to atveidotu mērķvalodā, tāpēc **secīgajā tulkošanā tulki izmanto piezīmes**. Tas ir informācijas kodēšanas veids. Tulks ar zīmēm vai saīsinājumiem atveido dzirdēto un tulkojot izmanto piezīmes, lai labāk atcerētos teikto. Nedrīkst aizmirst, ka piezīmes ir tikai palīgriks – ja tās sāk traucēt tulkošanas procesam, tās jāpārstāj veikt. **Vizualizēšana** ir spēcīgākā no piezīmju tehnikām, kura balstās uz izjūtām. Kas ir jādara? – prātā jāiztēlojas filmas epizode: jāiedomājas kafijas smarža, skaņa, ko cilvēks dzird, attēlojot to savās piezīmēs. Šo tehniku veiksmīgi izmanto cilvēki, kuriem ir redzes atmiņa. Svarīgi ir pierakstīt skaitļus, datumus. Izmantojiet papīra lapu gudri, lai tā nav jāgroza. Vislabāk ir izmantot A5 formāta lapu, sadalot

⁶ Veisbergs, A. Konferenču tulkošana. Rīga : Zvaigzne, 2007.

to divās daļās un rakstot slejās (obligāti novelkot svītru zem iztulkotā, lai neļūk).

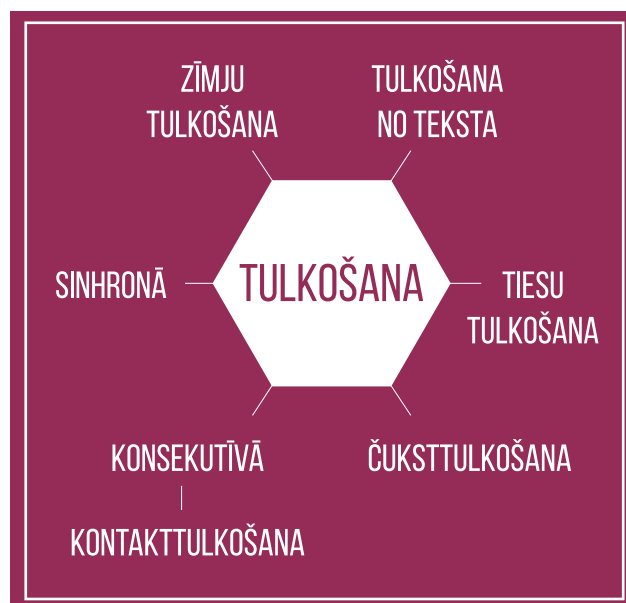
Kurā valodā veikt piezīmes, tas ir atkarīgs no jums. Rakstīt abās valodās nav laba ideja, jo tas var radīt sajukumu. Tie, kuri pieraksta avotvalodā, vēlāk tulko no pierakstītā, tie, kuri raksta uzreiz mērķvalodā, veic divus uzdevumus – tulko un koncentrējas uz dzirdamo ziņu, bet vēlāk tikai atskaņo pierakstīto.

MUTISKĀS TULKOŠANAS VEIDI

Mutisko tulkošanu, pirmkārt, var iedalīt pēc tulkošanas veida – *sinhronā tulkošana* un *konsekutīvā (secīgā) tulkošana*. Tomēr ir arī citi tulkošanas veidi: zīmju tulkošana, čuksttulkošana, kontakttulkošana, tulkošana no teksta un tiesu tulkošana.

KONSEKUTĪVĀ JEB SECĪGĀ TULKOŠANA

Tulks noklausās nelielu runas fragmentu (parasti 1–3 teikumi), un tad runātājs gaida, līdz tulks to pārtulko mērķvalodā. Nedisciplinēti runātāji aizraujas un bieži vien aizmirst apstāties, tad tulkam jātiek galā ar lielu teksta apjomu. Parasti tulki, kuri veic secīgo tulkošanu, raksta *piezīmes*. Tomēr, jāatceras, ka, veicot piezīmes, mazinās koncentrēšanās spējas, un tas traucē atmiņai. Tādēļ nevajadzētu aizrauties ar visa pierakstīšanu, jāatzīmē tikai galvenie fakti. Šim tulkošanas veidam nepieciešamas plašas vispārējās zināšanas, padziļināta avotvalodas izpratne, ļoti labas piezīmju veikšanas prasmes un svarīga ir pārlicinoša tulkošanas maniere. Ļoti liela nozīme ir precīzai atmiņai. Katram tulkam ir jāveido sava piezīmju veikšanas tehnika, kā paraugu izmantojot jau

3. ATTĒLS. MUTISKĀS TULKOŠANAS VEIDI

esošas citu tulku piezīmju tehnikas. Sava tehnika noteikti ir efektīvāka, jo atbilst autora vajadzībām.

SIMULTĀNĀ JEB SINHRONĀ TULKOŠANA

Sinhronās tulkošanas laikā tulks atrodas īpašā kabīnē un izmanto austiņas un mikrofonu. Tulks klausās runu avotvalodā un vienlaicīgi to atveido mērķvalodā. Arī klausītājiem ir austiņas, kurās viņi dzird tulkojumu, kas tiek veikts vienā laikā ar runātāja runu. Kabīnē parasti atrodas divi tulki, kuri mainās ik pēc 20–30 minūtēm, nepārtraukti turpinot viens otra tulkojumu. Kad pārinieks netulko, viņš palīdz kolēģim, ja tas nepieciešams. Vislielākā problēma rodas tad, ja tulkam nav tikpat dziļu zināšanu konkrētajā jomā kā runātājam un klausītājam. Sinhrono tulkošanu uzskata par vienu no

visekstrēmākajām tulkošanas formām. Tai ir vesela virkne prasību, un tulkam jābūt augsta līmeņa iemaņām. Papildus valodu zināšanām jāmin laba īslaicīgā atmiņa, ātra reakcija, augsts izglītības līmenis, labas paredzēšanas spējas, zināšanas par avotvalodas un mērķvalodas kultūru. Tulkam jābūt arī labai balsij, skaidrai dikcijai un izturībai. Tulkam jāpaspēj tikt līdz runātāja tempam, kas var būt gan pārāk ātrs, gan pārāk lēns. Bieži vien tulkam „jāatstāj rezervē” neiztulkota runas daļa, lai saprastu, kas sekos tālāk, un nekļūdītos.

ČUKSTTULKOŠANA

Tā ir mutiskās tulkošanas forma, kad tulks sēž blakus klientam, kuram viņš pusbalsī tulko visu teikto. To izmanto lietišķajā saskarsmē, konferencēs un tiesas sēdēs, kad tulkojums nepieciešams tikai dažiem dalībniekiem. Parasti tas notiek sinhroni, bet dažkārt var būt arī secīgi. Tomēr to nevar pilnībā klasificēt kā sinhronu tulkošanu, jo tulks neatrodas kabīnē.

TULKOŠANA NO TEKSTA JEB IESKATA TULKOŠANA

Ja tulkam ir pieejams runas teksts, viņš to var veiksmīgi izmantot. Būtisks ir laiks, kad šis teksts kļuvis pieejams – ja tulks tekstu ir saņēmis neilgi pirms runas, no tā liela ieguvuma nebūs, bet, ja teksts ir pieejams iepriekš, tulks var pilnvērtīgi sagatavoties. Vienīgi jārēķinās, ka tulkam nemitīgi jāseko, vai runātājs atspoguļo visu tekstu. Citreiz tulkam tiek palūgts atstāstīt drukāta dokumenta saturu, kas arī ir ieskata tulkošana. Kā piemēru varētu minēt iepazīstināšanu ar lietas materiāliem.

KONTAKTTULKOŠANA

Kontakttulkošana (*liaison interpreting*) ir secīgās tulkošanas veids, kad tulks aktīvi piedalās pašā procesā. Bieži vien tulkošana notiek abos virzienos. Tā var tikt izmantota nozieguma vietas apskatē, liecību sniegšanā uz vietas vai operācijas laikā.

TIESU TULKOŠANA

Šis tulkošanas veids ir raksturots atsevišķi, lai gan dažos avotos nosaukts kā kontakttulkošanas veids. Tulka darbu tiesas sēdē nosaka tiesnesis, kurš vada visu procesu. Tulkam tiesas zālē ir daudz lielāka atbildība un vara nekā citās situācijās. Tiesas tulkam nepieciešamas arī juridiskās zināšanas par attiecīgās valsts tiesību sistēmu. Tiesā var izmantot gan čuksttulkošanu, gan secīgo jeb konsekutīvo tulkošanu. Būtiski ir ievērot tulka ētiku un konfidencialitāti, saglabāt objektivitāti un savaldīt emocijas. Ja lietas dalībnieki lieto žargonismus vai cilvēka cieņu aizskarošus vārdus un izteicienus, tulkam tie jācenšas precīzi atveidot.

MUTISKĀS TULKOŠANAS PROCESS

Mutiskā tulkošana pilnībā atšķiras no rakstiskās tulkošanas (sk. 4. attēlu). Atšķirība ir gan tulkošanas posmos, gan izmantotā laika ziņā, jo mutiskās tulkošanas process aizņem vien dažas sekundes vai minūtes, turpretī rakstiskais tulkojums parasti ietver vesela dokumenta tulkojumu.

Vispirms tulks, koncentrējoties un uzmanīgi klausoties, **uztver** un **analizē** dzirdēto informāciju.

Otrais posms ir **izpratne** – šis ir vissvarīgākais solis, jo, nesaprotot domu, mēs nevaram to nodot citiem. Šajā posmā – pirms teksta atveides – secīgā tulkošana vēl ietver **kodēšanas** un **dekodēšanas** soli. Kodēšana ir dzirdētā teksta šifrēšana piezīmju veidā, un dekodēšana ietver šīs informācijas atpazīšanu tulkojot. Pēdējais posms ir runas **atveide** mutvārdos mērķvalodā. Kopumā var teikt, ka tulkam ir jāatbild uz diviem galvenajiem jautājumiem: ko tas nozīmē, un kā to pateikt mērķvalodā?

Mutiskās tulkošanas process pastarpināti ietver arī **ekstralingvistisko darbu**: pirms došanās lietā jācenšas iegūt nepieciešamo informāciju. To var izdarīt, iepriekšējā dienā palūdzot parādīt lietu, lai izpētītu izmantojamo terminoloģiju. Tas ir ļoti svarīgi, ja lietā ir tādi dokumenti kā trasoloģiskā ekspertīze, medicīniskā ekspertīze vai apsekošanas protokoli. Ir noderīgi iepazīties arī ar probācijas vai ekspertu atzinumiem, apsūdzību un liecinieku sarakstu, lai nekļūdītos nosaucot uzvārdus.

KVALITĀTE

Tulkošana reizē ir gan zinātne, gan māksla. Jebkurā gadījumā tulkojumā kaut kas zūd no oriģināla, savukārt zemas kvalitātes oriģināls caur tulkojumu var arī iegūt.⁷ Mutiskajā tulkošanā zūd daudz vairāk nekā rakstiskajā, jo laika ierobežojuma dēļ nav iespējams tulkojumu pārlasīt vēlreiz. Tas vienkārši ir tāds, kāds tas ir. Mutiskās tulkošanas procesā zūd aptuveni 25 % no informācijas. Tiesu tulkotāju darbā mazāk – jo pieredzējis tulks var paredzēt informāciju, kas tiks pateikta. Ir viedoklis, ka,

4. ATTĒLS. MUTISKĀS TULKOŠANAS PROCESS

lai kļūtu par profesionālu tulku, ir jānostrādā vismaz 5000 stundu.

Būtisks kvalitātes nodrošināšanas elements ir tulka kompetences.

Valodas kompetence: tulkam jāpārzina izmantojamā terminoloģija un tēma, par kuru notiek saruna.

Tulkošanas kompetence: tulkam jāspēj izmantot tulkošanas stratēģijas un metodes, ņemot vērā konkrētā teksta vai runas īpatnības, jāsaprot tulka/tulkotāja uzdevums.

Koncentrēšanās: tulkošana ietver 100 % gatavību ik sekundi. Tulks ne mirkli nedrīkst novērsties no runātā teksta, jo citādi nebūs iespējams

⁷ Veisbergs, A. Konferenču tulkošana. Rīga : Zvaigzne, 2007

atspoguļot domu. Ja prokuroram vai advokātam dalībnieka runāšanas laikā ir iespēja aizdomāties par citām lietām, tad tulks tādu greznību sev nevar atļauties.

Fiziskā izturība: vissarežģītākā ir tulkošana, kad ir viens tulks un vairāki runātāji, kuri mainās. Tādēļ ir jāaizstāv savas tiesības uz pārtraukumu, ja tulks jūtas noguris un šī iemesla dēļ nevar nodrošināt tulkojuma kvalitāti.

Psiholoģiskā izturība: tā vajadzīga tulkojot sarežģītu tekstu, kurš nesaskan ar tulka uzskatiem un principiem. Tomēr tiesas tulkam bieži vien nav izvēles un iespējas atteikties no tā darba, kuru viņš ir uzņēmis. Iepriekš ir jābūt gatavam tulkot arī nepatīkamas lietas.

Tāpat kā rakstiskajā tulkojumā, arī mutiskajā tulkojumā tulkam *nevajadzētu censties būt labākam* par runātāju. Lai arī ārkārtējos gadījumos var pieminēt, ka ļoti grūti uztvert runu, piemēram, runas defekta dēļ, tulkam vienalga galvenā doma ir jāpārtulko.

Runājot par mutiskā tulkojuma kvalitāti, nozīme ir ne tikai vārdiem, bet arī tam, kā tos pasaka. Lai tulkojums būtu pilnīgs, tam ir jānodod arī *neverbālā informācija* – pauzes un intonācija. Piemēram, cilvēks ar sarkasmu var teikt „Kāda jauka diena!”, lai gan laikapstākļi liecina par pretējo. Tulkam ir jāatpazīst ne tikai ziņas semantiskā daļa, bet arī intonācija un vārdos ietvertā doma. Un tieši tādā pašā veidā tas jāatveido mērķvalodā. Klausītāji nevar uztvert teikto, ja tulks nepabeidz iesāktos teikumus, tāpēc vienmēr centieties to izdarīt.

Teorētiskajā literatūrā ietverta doma, ka *tulks nevar būt kompetents visās jomās*, tomēr uz to būtu jātiecas. Tulkošanai tiesas sēdē ir jāgatavojas, citādi cieš

kvalitāte. Tādēļ ir jāizvērtē, vai drīkst upurēt kvalitāti laika ekonomijas dēļ. Jo vēl sliktāks rezultāts būs tad, ja pārpratuma dēļ tiks ietekmēta lietas gaita. Pat ja tulks kaut ko nepārtulko, jācenšas, lai gala rezultāts ir klientam saprotams, vismaz apkopojuma veidā. Tulkam darbā var noderēt arī jebkuras papildu zināšanas, jo nekad nevar paredzēt, par ko tiesas sēdes dalībnieki pēkšņi var sākt runāt.

NELITERĀRĀ LEKSIKA

Runājot par neliterāro leksiku, jāņem vērā, ka šāda leksika obligāti jāatveido. Tas ir gan valodnieku, gan tiesnešu viedoklis, uz to norāda arī šīs jomas speciālisti ārpus Latvijas. Ja cilvēks ir izvēlējis lietot kādu konkrētu izteiksmes veidu, mums ir tas jāpārceļ mērķvalodā. Dzirdot kādu lamuvārdu, būtu ieteicams pārjautāt, vai tiešām runātājs ir vēlējis to pateikt, piemēram: “Ko jūs teicāt?” Ja tā ir virkne šādu vārdu, tulks var to aizvīstot ar teikumu, ka apsūdzētais/liecinieks apvainojoši izteicās par šo cilvēku vai par jums. Tulka uzdevums ir atspoguļot situāciju, nevis to saasināt. Un, izvēloties nepareizu vārdu, to var izdarīt.

KĻŪDAS

Profesionālam tulkam domās ir jāizanalizē veiktais tulkojums un jānovērtē savs sniegums. Ja tulks aptver, ka ir pieļāvis kļūdu, viņam tā jāizlabo (jāprecizē teiktais). Protams, ja tas vēl ir iespējams un ja tam ir nozīme. Iestājoties nogurumam un zūdot koncentrēšanās spējām, tulkojums var zaudēt savu kvalitāti, tādēļ ir svarīgi pēc mutiskās tulkošanas (pēc 40–60 minūtēm) vismaz nelielu brīdi atpūsties.

Rakstiskais tulkojums nebeidzas ar pēdējā vārda uzrakstīšanu vai nodrukāšanu, pēc tam seko salīdzināšana ar oriģinālo tekstu, rediģēšana un korektūra, līdzīgi arī mutiskais tulkojums neskaitās pabeigts ar izrunātajiem vārdiem. Atgriežoties no sēdes, tulkam jānoskaidro visi termini, kuri sēdes laikā sagādāja grūtības.

Ir ļoti viegli kritizēt tulku, sēžot viņam blakus. Ja klausāties cita cilvēka tulkojumu, bieži šķiet, ka konkrētu vārdu vajadzētu tulkot citādi. Tomēr jāatceras, ka tiesā tulks atrodas stresa situācijā – viņam jāklausa, jādomā un jārunā vienlaicīgi. Tulkam bieži nav laika mierīgi padomāt un izvēlēties atbilstošu terminu. Prasmīgi un neklūdīgi izvēlēties terminus var tikai pieredzējis tulks.

VI. TULKU DARBA NOZĪMĪGUMS UN STUDIJU IESPĒJAS LATVIJĀ

Pamatojums Kriminālprocesa likumā nostiprinātajām personas tiesībām lietot valodu, kuru tā prot, un bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību izriet no starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos deklarētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Lai katrai iesaistītajai personai būtu iespēja īstenot un aizstāvēt savas tiesības, tai pietiekami jāizprot šīs tiesības un savi pienākumi.

Tas iespējams tikai tad, ja:

- ▶ persona ir informēta par savām tiesībām, un tās ir izskaidrotas personai saprotamā valodā;
- ▶ persona visā kriminālprocesa gaitā var lietot valodu, kuru prot;
- ▶ personai pieejami pieņemto nolēmumu tulkojumi tai saprotamā valodā.

Šos nosacījumus var izpildīt tikai un vienīgi ar tulka palīdzību, un tas nepārprotami apstiprina secinājumu, ka kriminālprocesos, kuros iesaistītas personas, kas neprot kriminālprocesa valodu, nav iespējamās kriminālprocesuālās darbības, procesa virzība bez tulka palīdzības. Tas liecina par tulka darba nozīmīgumu un tulka lomu taisnīgas tiesas īstenošanā.

Profesionālam tulkam noteikti ir jābūt pieredzei, bet diemžēl ar to vien nepietiek – ir nemītīgi jāizglējas, jāinteresējas par terminoloģijas jaunumiem un jāseko notikumiem pasaulē. Lai pilnveidotu savu meistarību, jāizmanto arī iespēja apmeklēt bezmaksas kursus. Ja jūs zināt teoriju, jums ir priekšrocības. Veicot tulkojumu, domājiet par valodas stilu, par teksta pilnīgu atveidi mērķvalodā. Beigās, ja, pārlasot tekstu, rodas šaubas, atcerieties par teksta valodas stilu un funkciju – spriedums ir skaidrojošs un informatīvs teksts, un, to rakstot, jāievēro lietišķajam valodas stilam noteiktās satura un

formas prasības. Tādam tam jābūt arī tulka izpildījumā.

Pat ja rodas grūtības pārtulkot kādu runas/teksta daļu, no tulkojamās informācijas apjoma neko nedrīkst nepamatoti izlaist. Informācija pilnā apjomā ir jānodod mērķauditorijai, jo tas ir jūsu – tulka vai tulkotāja – galvenais darba uzdevums. Tulkam nav tiesību izlemt, pamatojot savu izvēli šādi – šis teikums lasītājam nav vajadzīgs, un to es varu to izlaist; šis vārds ir pārāk sarežģīts, tāpēc uzrakstīšu citu. Šādas tiesības ir tikai teksta autoram: ja viņš būtu vēlējies to uzrakstīt citādi, viņš tā arī būtu darījis.

Veicot mutisko tulkojumu, neliels informācijas zudums ir nenovēršams, bet tulkam jānodrošina abu pušu veiksmīga komunikācija, maksimāli precīzi atveidojot gan verbālo, gan neverbālo informāciju. Tulkam ir jāgatavojas lietas izskatīšanai, lai terminu tulkošana nesagādātu grūtības un lai izvairītos no negaidītiem sēdes pavērsieniem.

Mums būtu jāveido vienvēidīga tiesu tulku/tulkotāju prakse gan terminoloģijas lietošanā tiesās, gan tulkošanas pieejās. Uzlabosim mūsu darba kvalitāti, lietosim stilistiski pareizus vārdus, bez vajadzības neko neizlaidīsim un nepieliksim neko lieku!

TULKU UN TULKOTĀJU STUDIJU IESPĒJAS LATVIJĀ

Viens no profesionāla tulka un tulkotāja uzdevumiem ir nemītīgi izglītoties. Lai kļūtu par augsti kvalificētu speciālistu, tulkam/tulkotājam pastāvīgi jāattīsta savas prasmes un jāpilnveido speciālās zināšanas. Nenoliedzami, mācīšanās ir

svarīga, un tikpat svarīga ir arī komunikācija ar savas profesijas pārstāvjiem. Izmantojiet katru iespēju doties uz semināriem, iegūt jaunu informāciju un personiskus kontaktus. Lai sekotu līdzi jaunumiem, tulkam ir nepieciešams ieguldīt laiku daudzveidīgas informācijas izzināšanā. Lai arī tulks specializējas šaurā jomā (tiesā tas neizdodas daudzu dažādu lietās ietvertu dzīves situāciju dēļ, bet bieži vien to uzskata par specializāciju juridiskajā nozarē), parasti tulku apmācības ietver (un tām būtu jāietver) tulkošanu dažādām valodu kombinācijām (tulkošanu dzimtajā valodā un otrādi) un tulkošanas specifiku dažādām nozarēm, kā arī tajās jātulko teksti ne tikai par tām tēmām, kuras interesē. Šādas mācības ir paredzētas profesionālai izaugsmei, redzesloka paplašināšanai un ieskatam citās jomās. Tulkam jābūt erudītam, lai nepieciešamības gadījumā viņš spētu pielāgoties neierastai situācijai un tulkot dažādu nozaru terminoloģiju.

Patlaban darbojas **Latvijas Tulku un tulkotāju biedrība**, kura pilda arī izglītošanas funkciju – rīko seminārus un mācības, veicina nozares speciālistu komunikāciju. Lai kļūtu par tās asociēto biedru, nav nepieciešama rekomendācija, ir tikai jāuzraksta pieteikums un jāiemaksā biedra nauda. Sīkāku informāciju par to varat atrast biedrības mājaslapā www.lttb.lv.

Dažādās augstskolās tiek piedāvātas arī tulku/tulkotāju studiju programmas. Tās ir: Ventspils Augstskola, Daugavpils Universitāte, Rīgas Tehniskā universitāte, Baltijas Starptautiskā akadēmija, Rēzeknes Augstskola, Starptautiskā praktiskās psiholoģijas augstskola u. c.

VIETA PIEZĪMĒM